

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ «КИЇВСЬКИЙ
ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

Факультет соціології та права

Кафедра соціології

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ П. В. Федорченко - Кутуєв

«___» _____ 20__ р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття ступеня бакалавра

за освітньо-професійною програмою «Врегулювання конфліктів

та медіація» спеціальності 054 «Соціологія»

**на тему: «Нова (п'ята) хвиля української еміграції: особливості,
характеристики, конфліктогенний потенціал»**

Виконав:

студент IV курсу, групи СЛ-91

Гладкий Владислав Володимирович

Керівник:

професор кафедри соціології, доктор педагогічних наук

Панченко Любов Феліксівна

Рецензент:

старший викладач кафедри теорії та практики управління,

кандидат філософських наук

Дергачов Євген Вікторович

Засвідчую, що у цій дипломній роботі
немає запозичень з праць інших авторів
без відповідних посилань.

Студент _____

Київ – 2023 року

**Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»**

Факультет соціології та права

Кафедра соціології

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Спеціальність 054 «Соціологія»

Освітньо-професійна програма «Врегулювання конфліктів та медіація»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Федорченко - Кутуєв П. В.

«___» _____ 20__ р

ЗАВДАННЯ

на дипломну роботу студенту

Гладкому Владиславу Володимировичу

1. Тема роботи «Нова (п'ята) хвиля української еміграції: особливості, характеристики, конфліктогенний потенціал», керівник роботи Панченко Любов Феліксівна, професор кафедри соціології, доктор педагогічних наук, затвердженні наказом університету від 15.05 2023 №1769-с
2. Термін подання роботи 15 червня 2023
3. **Об'єктом** дипломної роботи є міграційні процеси. **Предметом** дипломного проекту є нова хвиля української еміграції
4. Зміст роботи:

**РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.**

1.1 Теоретичні засади дослідження міграцій

1.2 Конфліктогенний потенціал міграційних процесів

1.3 Попередні хвилі української еміграції та їх характеристики

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ НОВОЇ (П'ЯТОЇ) ХВИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

2.1 Основні особливості та характеристики нової хвилі української еміграції у порівнянні з попередніми хвилями

2.2. Конфліктогенний потенціал п'ятої хвилі української еміграції

РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ЕМІГРАНТІВ П'ЯТОЇ ХВИЛІ В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: АНАЛІЗ ДАНИХ ТА ПРЕСРЕЛІЗІВ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

3.1 Сутність поняття "реінтеграції"

3.2 Перспективи реінтеграції українських емігрантів нової хвилі

5. Перелік ілюстративного матеріалу (із зазначенням плакатів, презентацій тощо):
презентація - 15 слайдів

6. Дата видачі завдання:

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Визначення напрямку досліджень	Вересень 2022	
2	Формування джерельної бази дослідження	Жовтень-листопад 2022	
3	Складання розгорнутого плану	Грудень 2022	
4	Написання вступу до роботи (визначення об'єкту, предмету, мети та завдань)	Січень 2023	

5	Підготовка і написання I розділу дипломної роботи (Теоретико-методологічні засади дослідження міграційних процесів)	Лютий-березень 2023	
6	Написання II розділу дипломної роботи (Аналіз нової (п'ятої) хвилі української еміграції)	Березень-квітень 2023	
7	Написання III розділу дипломної роботи (Реінтеграція емігрантів п'ятої хвилі в українське суспільство: аналіз даних та пресрелізів соціологічних досліджень.)	Квітень-травень 2023	
7	Написання висновків та коригування списку літератури	Травень-червень 2023	
8	Передача дипломної роботи на кафедру	15.06.2023	

Студент

В.В. Гладкий

Керівник роботи

Л. Ф. Панченко

Анотація

Гладкий В.В. Нова (п'ята) хвиля української еміграції: особливості, характеристики, конфліктогенний потенціал – На правах рукопису. Дипломна робота за напрямом 054 «Соціологія». – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра соціології. – Київ, 2023. – 60 с., список джерел з 42 найменування.

У роботі визначено та проаналізовано основні актуальні теоретичні напрацювання у дослідженні міграційних процесів. З'ясовано та описано особливості попередніх хвиль української міграції. Встановлено та розглянуто основні конфліктогенні чинники в міграційних процесах. Виокремлено особливості та здійснено аналіз нової (п'ятої) хвилі української еміграції. Досліджено основні риси конфліктогенного потенціалу п'ятої хвилі української еміграції. Шляхом аналізу найактуальніших даних та пресрелізів соціологічних досліджень проаналізовано перспективи реінтеграції емігрантів в українське суспільство.

Ключові слова: міграція, зовнішня міграція, вимушена міграція, міграційні процеси, конфліктогенні чинники міграцій, п'ята хвиля української еміграції, реінтеграція мігрантів.

Abstract

Hladkyi V.V. The new (fifth) wave of Ukrainian emigration: features, characteristics, conflict potential - Manuscript. Program subject area: 054 "Sociology." - National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Department of Sociology. - Kyiv, 2023. 60 p., 42 sources.

The research identifies and analyzes the main current theoretical developments in the study of migration processes. The main features of previous waves of Ukrainian migration are identified and described. The main conflictogenic factors in migration processes are identified and analyzed. The features and analysis of the new (fifth) wave of Ukrainian emigration are highlighted. The main features of the conflictogenic potential of the fifth wave of Ukrainian emigration are identified and analyzed. The author analyzes the prospects of reintegration of emigrants into Ukrainian society by analyzing the most recent data and press releases of sociological studies. The research analyzes the prospects of reintegration of emigrants into Ukrainian society by analyzing the most recent data and press releases of sociological studies.

Key words: migration, external migration, forced migration, migration processes, conflictogenic factors of migration, the fifth wave of Ukrainian emigration, reintegration of migrants.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	6
1.1 Теоретичні засади дослідження міграцій.....	6
1.2 Конфліктогенний потенціал міграційних процесів.....	12
1.3 Попередні хвилі української еміграції та їх характеристики.....	16
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ НОВОЇ (П'ЯТОЇ) ХВИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ.....	26
2.1 Основні особливості та характеристики нової хвилі української еміграції у порівнянні з попередніми хвилями.....	26
2.2 Конфліктогенний потенціал п'ятої хвилі української еміграції.....	30
Висновки до розділу 2.....	34
РОЗДІЛ 3. РЕІНТЕГРАЦІЯ ЕМІГРАНТІВ П'ЯТОЇ ХВИЛІ В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: АНАЛІЗ ДАНИХ ТА ПРЕСРЕЛІЗІВ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	36
3.1 Сутність поняття “реінтеграції”.....	36
3.2 Перспективи реінтеграції українських емігрантів нової хвилі.....	37
Висновки до розділу 3.....	53
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Друга фаза російсько-української війни, яка розпочалась 24 лютого 2022 року з повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, стала центральною темою дискусії на всіх рівнях, зокрема й науковому, не тільки в Україні, а й в усьому світі. Дослідження тих чи інших її аспектів є вкрай важливим елементом для досягнення цілей нашої держави на всіх фронтах, в тому числі у сфері науки, оскільки враховуючи всі потужності та ресурси російської пропаганди, нам важливо обґрунтовано доносити проукраїнські меседжі всьому світу, підкріплюючи їх науково-достовірними даними. Крім того, оскільки власне нова хвиля зовнішньої міграції українців та ті чи інші її характеристики безпосередньо в цьому процесі є новими та малодослідженими явищами, власне до них існує як великий інтерес наукової спільноти, так і суспільства в цілому. Вимушена міграція українців досі продовжується, а відповідно вона розвивається, змінюється, трансформується, що свідчить про розвиток проблеми в сучасних умовах і це ще один із факторів, чому дану тему слід вважати актуальною. До того ж цілком імовірно, що у майбутньому наша держава стикнеться з проблемами реінтеграції зовнішніх мігрантів в українське суспільство, для подальших досліджень у цих напрямках дана робота може слугувати одним з аспектів вивчення питання. Враховуючи всі вищенаведені тези, вважаємо тему актуальною.

Об'єктом дослідження є міграційні процеси.

Предметом дослідження є нова хвиля української еміграції.

Метою дослідження: є: визначити, описати, дослідити та проаналізувати основні особливості, характеристики та конфліктогенні чинники нової хвилі зовнішньої міграції українців.

Основні завдання дослідження:

1. Визначити та проаналізувати основні актуальні теоретичні напрацювання у дослідженні міграційних процесів.
2. З'ясувати та описати основні особливості попередніх хвиль української міграції

3. Встановити та розглянути основні конфліктогенні чинники в міграційних процесах
4. Виокремити особливості та здійснити аналіз нової (п'ятої) хвилі української еміграції
5. Дослідити основні риси конфліктогенного потенціалу п'ятої хвилі української еміграції.
6. Проаналізувати перспективи реінтеграції емігрантів в українське суспільство.

Стан наукової розробленості проблеми

Основними вченими, що зробили внесок у дослідження тих чи інших аспектів міграційної проблематики є: Е. Дж. Равенстайн, І. Валлерстайн, С. Гантінгтон, С. Кестлс, М. Дж. Міллер, А. Портес, С. Вертовец, та їх українські колеги, зокрема І. Прибиткова, Е. Лібанова, О. Малиновська та ін.

Стосовно конкретно української еміграції п'ятої хвилі, дослідження мають переважно емпіричний характер. Так, зокрема в даній роботі було використано дослідження КМІС, Центру Разумкова, ELW Group спільно з Варшавським Університетом, Центру Економічної Стратегії спільно з InfoSapiens, Gradus Research та ін.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона забезпечує внесок у сучасні дослідження міграційних процесів, зокрема української еміграції, шляхом вивчення й аналізу нової (п'ятої) хвилі еміграції українців. Окреслюючи концептуальні рамки та розглядаючи різні аспекти цього феномену, включаючи його особливості, характеристики та конфліктогенний потенціал, робота допомагає нам краще розуміти, як еміграційні потоки впливають на суспільства і країни як у країні походження, так і призначення.

Практичне значення роботи демонструє нам найактуальніші дані соціологічних досліджень українських емігрантів нової хвилі, її характеристики та особливості, а також перспективи для їх реінтеграції, які зокрема можуть бути

використані як для подальших досліджень із цієї та суміжних проблематик, так в розробці реінтеграційної політики, програм та ініціатив спрямованих на повернення мігрантів.

Структура роботи

Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, поділених на підрозділи, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи - 60 сторінок (з них 53 сторінок основного тексту). Список використаних джерел містить 41 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.

1.1. Теоретичні засади дослідження міграцій

Явище міграції супроводжувало людство, напевне, протягом всієї історії. В наші дні, міграційні процеси займають одне з центральних місць на глобальній сцені, оскільки вони постійно трансформуються і впливають на соціально-економічні та культурні аспекти життя суспільства. Вплив міграції відчувається на різних рівнях - від індивідуальних життів людей, які вирушають у пошуках нових можливостей, до країн, які приймають мігрантів і тих, які їх втрачають. Тому, міграційні процеси часто ставали сферою інтересів дослідників з багатьох різних дисциплін, зокрема й соціології. Так, одним з основних напрямків аналізу міграційних процесів у соціології є неокласичні економічні теорії. В їх рамках, об'єктом виступає або процес переміщення (movement), або ж власне процес поселення (settlement) (O'Reilly, 2015).

Що до досліджень “переміщення”, то тут варто зазначити вагомий внесок англійського ученого Е. Дж. Равенстайна, який досліджуючи явища міграційних процесів, вивів 11 основних “законів міграції”, зокрема такі:

- більшість людей, які мігрують, долають лише невеликі відстані. Це можна класифікувати як "тертя відстані";
- міграція відбувається поетапно;
- мігранти, які подорожують на великі відстані, з більшою ймовірністю віддають перевагу районам, які є великими центрами торгівлі або промисловості;
- кожна міграційна течія породжує, протитечію, що її компенсує;
- жителі сільської місцевості більш схильні до міграції, ніж жителі міст;
- чоловіки мігрують на більші відстані, ніж жінки;

- більшість мігрантів - це молоді дорослі чоловіки; сім'ї рідко мігрують з країни народження;
- великі міста зростають більше шляхом міграції, ніж шляхом природного приросту;
- міграція збільшується в обсязі з розвитком промисловості та торгівлі та вдосконаленням транспорту;
- міграція здебільшого зумовлена економічними причинами;
- жінки більш схильні до міграції в межах своєї області. (StudySmarter, 2023)

У подальших дослідженнях, Равенстайн виводить концепт “push and pull” - соціально-економічних чинників, які відштовхують (або підштовхують) та притягують мігрантів у тих чи інших напрямках. Важливо зазначити, що сам вчений акцентував переважно на економічній складовій даних факторів, однак з часом, його концепція була доповнена іншими складовими, зокрема підкреслюючи складність та комплексність причин і передумов міграції (StudySmarter, 2023).

Push-фактори - це умови або обставини в місці походження мігрантів, які спонукають або "підштовхують" їх до від'їзду. Зазвичай, до push-факторів відносять такі економічні чинники, як: обмеженість у можливостях для працевлаштування, низька заробітна плата, бідність, обмежені економічні перспективи та економічну нестабільність, і т.д. Зазвичай, дану теорію критикують саме за обмеженість економічною складовою, тому її можна доповнити й іншими групами факторів, зокрема:

- Соціальні фактори: відсутність чи обмеженість соціальної мобільності, обмежений доступ до освіти або послуг з охорони здоров'я, соціальні заворушення, різні види дискримінації тощо;
- Політичні фактори: політична нестабільність, відсутність або обмеженість громадянських свобод, систематичні випадки порушення прав людини, переслідування або навіть збройні конфлікти.
- Екологічні фактори: стихійні лиха, погіршення стану довкілля, дефіцит ресурсів або вплив зміни клімату.

Pull-фактори - це привабливі риси або можливості в “місці призначення”, які “тягнуть” мігрантів переїхати туди. Ці фактори можуть включати як безпосередньо економічні, так і соціальні, політичні або екологічні переваги, які роблять країну призначення більш привабливою для потенційних мігрантів. Відповідно, фактори притягання є прямо протилежними факторам відштовхування, наприклад це високі можливості працевлаштування чи вищий рівень життя в економічній групі факторів, або ж сприятливий клімат в екологічній і т.д. (StudySmarter, 2023).

Загалом, даний підхід базується на теорії раціонального вибору, тобто виходить із позиції, що люди використовують свої власні інтереси, щоб зробити вибір, який забезпечить їм найбільшу вигоду. Таким чином, неокласичні економічні теорії приходять до ліберальної парадигми що до того, що відкритий міграційний ринок збалансує сам себе. Однак, критики теорії зазначають, що така точка зору не враховує роль цілої низки факторів, переважно соціально-політичних (таких як міграційна політика держав чи міждержавних утворень, роль посередників в процесі міграції і т.д.), які можуть впливати на міграційні процеси (O'Reilly, 2015).

Ще одним напрямком в сучасних дослідженнях міграції є теорії вторинного (сегментованого) ринку праці. Вони базуються на припущенні про розподіл ринку праці на два сегменти: первинний і вторинний. Первинний ринок праці характеризується високооплачуваними, стабільними робочими місцями, які часто передбачають високі соціальні гарантії та можливості професійного зростання. Ці робочі місця зазвичай доступні для місцевого населення, що володіє високою кваліфікацією, освітою та навичками, необхідними для конкуренції на цьому ринку. З іншого боку, вторинний ринок праці охоплює низькооплачувані, тимчасові та нестабільні робочі місця, які часто не передбачають наявності соціальних пільг, можливостей кар'єрного росту та захисту прав працівників, однак потребують швидкого заповнення, де якраз і з'являється фактор робочої сили з-поміж мігрантів, оскільки в їх ситуації такі умови все одно краще, ніж їхня альтернатива в країні походження. Таким чином, згідно з даною теорією першість серед причин міграції

належить ринкам праці, хоча й вони не виключають роль раціонального-діючого індивіда. (O'Reilly, 2015)

Проте, вчені все ж зазначають, що дана теорія є некритичною, спрощеною та знову ж таки, тяжіє до певного рівня політичного лібералізму, адже індустріальні економіки тут зображуються як такі, що постійно націлені на дешеву робочу силу, а мігранти - як експлуатанти країни призначення в короткостроковій перспективі. Такий підхід ігнорує той факт, що трудові мігранти часто прагнуть осісти на довгострокову незахищену і низькооплачувану роботу. Він також ігнорує той факт, що багато мігрантів переїжджають за власною ініціативою і створюють робочі місця, які інакше не існували б (O'Reilly, 2015).

Однією із важливих теорій в дослідженнях міграції також є концепція світ-системного аналізу Іммануїла Валлерстайна. Теорія світ-системи розглядає світову економіку як взаємопов'язану систему, що складається з ядра, напівпериферійних і периферійних регіонів (Валлерстайн, 2001). Ця теорія мала вплив на розуміння різноманітних соціально-політичних явищ, у тому числі міграції. Теорія Валлерстайна пропонує критичний погляд на причини потоків людської міграції, підкреслюючи нерозривний зв'язок міграції з геополітичними та економічними відмінностями між країнами. Застосування теорії Валлерстайна до міграції допомагає висвітлити рушійні сили людської мобільності. Динаміка світ-системи створює економічні та соціальні диспропорції, які заохочують міграцію, в першу чергу, з периферійних та напівпериферійних країн до країн ядра. Країни периферії часто страждають від браку можливостей, низького рівня життя і т.д. Ці умови підштовхують людей шукати кращі перспективи в країнах ядра, де можливості для економічного розвитку та покращення умов життя сприймаються ними як значно більші та перспективніші. Фактично, дана теорія не заперечує концепт “push and pull factors”, а скоріше доповнює його, пояснюючи дії індивідів чи їх груп з точки зору макроперспективи. Так, динаміка світової системи безпосередньо сприяє створенню як факторів виштовхування в країнах периферії, так і факторів притягання в країнах ядра. Щобільше, країни ядра часто потребують

дешевої робочої сили для виконання робіт, які є небажаними для корінного населення, і цей попит часто задовольняють мігранти з країн периферії.

Така ситуація зміцнює глобальну економічну ієрархію, оскільки країни ядра продовжують експлуатувати країни периферії не лише за ресурси, але й за робочу силу. У цьому контексті міграцію можна розуміти як відповідь на нерівність між центральними та периферійними регіонами. Люди з периферійних регіонів мігрують до центральних регіонів у пошуках економічних можливостей і доступу до кращих умов життя (O'Reilly, 2015).

Хоча теорія Валлерстайна пропонує глибоке пояснення міграційних процесів, вона не позбавлена недоліків. Так, вона переважно зосереджується на економічних факторах і значною мірою ігнорує інші міркування, такі як культурні, соціальні, політичні та екологічні чинники, які також впливають на міграцію. Варто також зазначити, що не вся міграція відбувається від периферії до центру, оскільки внутрішньорегіональна міграція та south-south міграція (міграція між країнами, що розвиваються) також є важливими в контексті глобальних міграційних процесів.

Ще однією парадигмою в міграційних студіях є теорія міграційних систем та мереж. Враховуючи складність та комплексність міграційних процесів, важливим в їх дослідженні є крос-дисциплінарний підхід, проте, С. Кестлс та М. Дж. Міллер пропонують унікальну лінзу для вивчення її складних аспектів. Теорія міграційних систем підкреслює взаємозв'язок і взаємодію між різними географічними місцями, що призводять до переміщення населення. Ці системи розвиваються на основі міграційних моделей, встановлених з плином часу, створюючи самодостатній механізм. Обмін ідеями, товарами та людським капіталом між двома або більше територіями призводить до створення взаємопов'язаної системи, яка постійно увічнює і стимулює подальшу міграцію (O'Reilly, 2015). Наприклад, за допомогою теорії міграційних систем можна проаналізувати моделі міграції між Туреччиною та Німеччиною після Другої світової війни. Після війни Німеччина потребувала робочої сили, щоб підтримати свій економічний бум, а Туреччина мала надлишок працівників, які шукали можливості працевлаштування. У міру того, як міграційний

потік встановлювався, формувалися соціокультурні, економічні та політичні зв'язки, що зміцнювали цю міграційну систему. Ці зв'язки зробили процес міграції простішим і привабливішим для потенційних мігрантів, тим самим створивши безперервний цикл.

Однак теорія міграційних систем має тенденцію спрощувати складність міграції, зосереджуючись переважно на макрофакторах (O'Reilly, 2015). Теорія мереж заповнює цю прогалину, зосереджуючи увагу на динаміці на мікрорівні, пропонуючи поглиблене розуміння соціальних аспектів міграції.

Теорія мереж концептуалізує міграцію як процес, на який впливають особисті стосунки та соціальні мережі мігрантів. Згідно з цією теорією, міграційні рішення формуються під впливом зв'язків з родиною, друзями або членами громади, які мігрували раніше. Ці зв'язки формують мережу, яка забезпечує ресурси та підтримку, роблячи процес міграції менш ризикованим і більш керованим. Теорія мереж ілюструє роль соціального капіталу у прийнятті міграційних рішень (O'Reilly, 2015). Випадок міграції філіппінських медсестер до США є доречним прикладом. Потужні соціальні мережі серед філіппінської громади в США надають новим мігрантам ресурси, такі як інформація про можливості працевлаштування та підтримка в адаптації до нового культурного середовища. Це не тільки заохочує більше медсестер з Філіппін шукати роботу в США, але й підтримує наявну філіппінську популяцію медсестер у США.

Міграційну систему тут можна розглядати як загальну структуру, в рамках якої функціонують соціальні мережі. Система створює сприятливе середовище для міграції, тоді як соціальні мережі полегшують цей процес, зменшуючи пов'язані з ним ризики та витрати. Цей багаторівневий аналіз пропонує комплексне розуміння міграції, підкреслюючи як макро-, так і мікроперспективи. Таким чином, теорію міграційних систем і теорію мереж розглядають як різні рівні аналізу одного і того ж явища.

1.2. Конфліктогенний потенціал міграційних процесів

Як уже зазначалось, міграція супроводжує нас протягом усієї історії людства. Переміщуючись через кордони, люди впливають на соціально-політичну динаміку як у регіонах вибуття, так і в регіонах призначення. Складність цього явища зростає протягом останніх десятиліть, насамперед через глобалізаційні та деглобалізаційні процеси, а також ті чи інші зміни в мобільності населення. У цьому розділі ми розглядаємо конфліктний потенціал міграції, зосереджуючись на тому, як міграційні процеси можуть створювати та загострювати соціокультурну, політичну та економічну напруженість.

Перш за все, варто розглянути зміни конфліктогенного потенціалу у соціокультурній сфері у зв'язку з міграційними процесами. Перетин міграції та соціокультурних конфліктів є багатограним. Іммігранти приносять з собою свої унікальні культурні практики, мови та норми, які можуть збагатити суспільства, які їх приймають. Однак ці відмінності можуть також створювати культурні конфлікти, коли приймаючі суспільства сприймають їх як загрозу встановленому культурному порядку. Від класичних дебатів про "плавильний котел" в Америці до дебатів про "Leitkultur" у Німеччині, інтеграція іммігрантів у приймаюче суспільство була суперечливим питанням. Щобільше, зростання політики ідентичності загострило ці культурні конфлікти. Як зазначає британський соціолог Жерар Деланті, страх перед "іншим", підкріплений ксенофобією та расизмом, може призвести до соціальної маргіналізації та ізоляції іммігрантів. У крайніх випадках цей страх може проявлятися у насильницьких зіткненнях, як ми бачили на численних прикладах по всьому світу (Delanty, 2008).

Прикладом соціокультурного конфлікту може бути мовний бар'єр. Мігранти, які не володіють мовою країни, що їх приймає, можуть зіткнутися з дискримінацією та соціальною ізоляцією. Мова є потужним маркером ідентичності та соціальної згуртованості, і коли відбувається розрив комунікації, це часто сприяє виникненню почуття відчуження та ворожості. Релігія також може виступати джерелом

соціокультурного конфлікту. Наприклад, масштабна міграція мусульман до переважно християнських або світських західних суспільств призвела до дебатів і конфліктів щодо релігійних практик (носіння хіджабів чи паранджі) або будівництва мечетей. Суперечки навколо цих питань часто відображають глибші занепокоєння щодо ідентичності та культурних змін.

В даному контексті, важливо згадати про концепцію "зіткнення цивілізацій", Семюеля Гантінгтона. Згідно з Гантінгтоном, світ можна поділити на різні цивілізації, кожна з яких має свою культуру та цінності. До цих цивілізацій належать Західна, Конфуціанська, Японська, Ісламська, Індуїстська, Слов'яно-православна, Латиноамериканська і, можливо, Африканська цивілізації. Вчений стверджував, що з закінченням ідеологічного конфлікту (комунізм проти капіталізму під час холодної війни) ці цивілізації сформують нові осі конфлікту. Оскільки люди більше ідентифікують себе зі своєю цивілізацією, конфлікти, ймовірно, відбуватимуться на "лініях розлому" між цими цивілізаціями, зумовлені культурними та релігійними відмінностями, а не економічними чи ідеологічними (Huntington, 1997). Застосовуючи тезу Гантінгтона до міграції, можна зробити висновок, що переміщення людей з однієї цивілізації в іншу - особливо, коли це стосується великої кількості людей - з великою долею ймовірності призведе до "зіткнення цивілізацій". Це пов'язано якраз з тим, що мігранти приносять з собою свої релігійні та соціокультурні норми, які можуть різко контрастувати з нормами приймаючого суспільства. Наприклад, за Гантінгтоном, ситуація широкомасштабної міграції з ісламських країн до переважно Західних суспільств, може призвести до соціокультурних конфліктів, оскільки зіткнення різних систем цінностей може призвести до зіткнення цивілізацій.

Міграція також може виступати як конфліктогенний фактор у політичній сфері. Іммігранти часто опиняються у вирі політичних дебатів, їх використовують як цапів-відбувайлів для розв'язання ширших соціально-політичних проблем. Політики можуть скористатися антиімміграційними настроями для просування націоналістичних програм, ще більше розпалюючи полум'я конфлікту. Як

стверджують західні вчені А. Беттс і П. Колієр, політизація міграції може призвести до замкненого кола поляризації, коли потенціал конфлікту постійно зростає (Betts, Collier, 2017, с. 133-134). Прикладами цього є референдум щодо "Брекзиту" у Великій Британії та підйом правопопулістських партій по всій Європі.

Крім цього, міграція може сприяти реконфігурації політичної ідентичності. Приплив іммігрантів може викликати у корінного населення відчуття загрози, що призводить до посилення акценту на національній ідентичності та потенційного зростання націоналістичної, правої політики. (Betts, Collier, 2017, с. 134). Це можна було спостерігати в політичному дискурсі напередодні того ж таки референдуму про Брекзит, де імміграція була одним із ключових питань.

Також, у політичному плані міграція також може виступати як конфліктогенний чинник на міжнародному рівні. Так, між державами можуть виникати конфлікти щодо відповідальності за мігрантів, особливо в ситуаціях, пов'язаних з біженцями чи нелегальними мігрантами. Це стало очевидним на прикладі Європейського Союзу, де серед держав-членів існують подекуди кардинально різні настрої що до політики імміграції. Така ситуація може бути використана і зовнішнім ворогом, так згадаймо як самопроголошений президент Білорусі Олександр Лукашенко, на передодні повномасштабного російського вторгнення в Україну, створював мігрантську кризу на кордоні з Польщею.

Економічний аспект міграції також часто виступає чинником конфліктів. Іммігранти часто розглядаються як конкуренти за обмежені ресурси. Одним з найбільш очевидних джерел конфліктів тут є сприйняття іммігрантів як конкурентів місцевих працівників за робочі місця. Дана проблема може бути особливо гострою під час економічного спаду чи криз, що призводить до зростання соціальної напруженості та ворожості до іммігрантів. Однак важливо зазначити, що мігранти часто заповнюють прогалини як на висококваліфікованих, так і на низькокваліфікованих ринках праці, які в іншому випадку могли б залишитися незаповненими.

Ще одним фактором також є дискусія, що до впливу міграції на заробітну плату. Дане питання, щоправда, є доволі спірним серед вчених: одні стверджують, що збільшення пропозиції робочої сили може призвести до зниження заробітної плати, особливо для низькокваліфікованих працівників, інші - що мігранти сприяють економічному зростанню і можуть стимулювати попит, що потенційно може призвести до загального підвищення заробітної плати. Важливо також згадати, що ще одним джерелом економічних конфліктів є наявність упереджень, що іммігранти створюють непропорційне навантаження на державні ресурси, скажімо медицину чи соцзабезпечення. Ця точка зору часто нехтує податками, які сплачують мігранти, що допомагають фінансувати ці самі послуги.

Міграція також може впливати на розподіл доходів. Якщо іммігранти здебільшого займають низькооплачувані робочі місця, вони можуть опинитися у відносній бідності, що сприятиме соціальному та економічному поділу населення. З іншого боку, на макрорівні, "відтік мізків" з країн з низьким рівнем доходу до країн з високим рівнем доходу може поглибити економічну нерівність у світі.

Важливим є й те, що ігнорування економічного внеску іммігрантів також підживлює конфлікт. Як зазначають А. Портес та Р. Г. Румбо, іммігранти часто заповнюють прогалини на ринку праці, сприяють інноваціям і сплачують податки (Portes, Rumbaut, с. 358). Тому збалансоване розуміння економічних аспектів міграції може допомогти пом'якшити потенційні конфліктний потенціал.

Отже, конфліктогенний потенціал міграції спостерігається в трьох основних сферах: соціокультурній, політичній та економічній. З усім тим, важливо зазначити, що конфлікт не є неминучим наслідком міграції. Завдяки інклюзивній політиці, освіті та діалогу суспільства можуть використовувати переваги міграції, пом'якшуючи потенційні конфлікти. Зрештою, виклик полягає в ефективному і справедливому управлінні процесом міграції з дотриманням прав та інтересів усіх залучених сторін.

1.3. Попередні хвилі української еміграції та їх характеристики

Перша хвиля розпочалась у другій половині XIX ст. і тривала до Першої Світової війни. Загалом, це переважно міграція робочих-селян з заходу сучасної України до Північної та Латинської Америки (США, Канада, Бразилія, Аргентина, та ін.), Океанії (Австралії та Нової Зеландії) та Сибіру. Основними міграційними стимулами були аграрна перенаселеність, соціально-економічні та політичні утиски етнічного українського населення в російській та Австро-Угорській Імперіях. Точну кількість мігрантів даної хвилі визначити неможливо, адже цьому перешкоджають декілька факторів. Мігрувати селяни могли незаконно, без паспорта, не залишаючи про себе ніяких даних. Так само не велись підрахунки ні в Австро-Угорщині, з якої власне й емігрувало найбільше українців, ні до прикладу, в Канаді, куди українці прибували. Так, ті ж канадські міграційні служби вели простий підрахунок “емігрантів”, не приділяючи уваги національній ідентифікації новоприбулих, звертаючи увагу максимум на країну, з якої ці люди виїхали. Попри це, на прикладі мігрантів до США, можемо побачити, що і самоідентифікація як українців для переселенців з Галичини, Буковини, Закарпаття та й Наддніпрянської України не була загальноприйнятою. Вони могли називати себе росіянами, поляками, галичанами, русинами, лемками, посилались на свою віру, називаючись православними чи греко-католиками (Лендел, 2014).

Основними факторами еміграції українців були соціально-економічні причини. На територіях, підконтрольних Австро-Угорщині етнічно-українські землі використовувались як джерело дешевих ресурсів та робочої сили і як ринок збуту готової продукції. Через це регіон та населення поступово виснажувались. Оскільки кількість людей тут зростала, але забезпеченість чи розмір земельних ділянок залишались на тому ж рівні, якщо не зменшувались, а з кожним новим поколінням потрібно було знову ж таки ділити садиби, які й так складали в середньому 2-5 гектарів. Водночас країни Північної та Латинської Америки вели активну політику щодо залучення мігрантів, в тому числі й з-поміж українського населення. Таким

чином, звістки чи то про майже 65 гектарів землі в Канаді за 10 доларів, чи то про 50 гектарів в Бразилії з відстрочкою у виплаті за них не могли не привабити малоземельних селян (Gerus, Rea, 1985 с. 4-5). Негативні чинники такої міграції, скажімо кліматичні умови Нового Світу чи вимоги до обробки купленої землі, зазвичай цією політикою ігнорувались. Зрозумілими вимоги були хіба до переселенців у США - їх одразу готували до жорсткої праці, а закони 1882-1892 рр. взагалі обмежували в'їзд майже усім непрацездатним особам і додавали пункт без чіткого визначення про “заборону в'їзду особам, що є *тягарем суспільства*”, завдяки якому можна було відмовити будь-якому мігранту (Лендел, 2014).

Австро-Угорська Імперія теж не залишалась в стороні й у 1899 році намагалась обмежити виїзд з країни, оголосивши, що на це потрібен спеціальний дозвіл. (Лендел, 2014) Попри це ситуація значним чином не змінилася й кількість охочий покинути збіднілі регіони сучасного заходу України тільки зростала. Згодом до цього додалися ще й політичні утиски, адже в Галичині, яка довгий час була місцем протистояння інтересів поляків та українців, зник нейтралітет з боку Відня, а точніше з'явилась прихильність влади до польських політичних сил. В обмін на лояльність регіону до столиці було заборонено діяльність українських політичних партій, що і спричинило хоч і незначну, та все ж помітну міграцію інтелігенції та студентства разом із селянами (Gerus, Rea, 1985, с. 4, 6).

В російській імперії спостерігалась дещо інша ситуація. Після звільнення кріпаків їх залежність від поміщиків фактично нікуди не зникла. Хоч уже вільні селяни отримували свої земельні наділи, проте були змушені виплачувати за них податки роками, а то й десятиліттями. Неможливість позбутися цього ярма, аграрне перенаселення й відсутність постійної роботи у 68% здатних до праці людей, були основними чинниками, що підштовхували населення до міграції. (Subtelny, 2009 с. 260-262). На відміну від українців Австро-Угорщини, які були вимушені емігрувати за кордон, наддніпрянські українці переміщувалися в межах російської імперії на Далекий Схід (куди власне і був направлений основний потік внутрішніх мігрантів після будівництва Транссибірської магістралі). Для них, знову ж таки, існували

програми видачі землі з відстрочкою у платежах та банківські кредитні послуги. Таким чином на територіях, відомих під назвою Зелений Клин, до Першої Світової війни оселилось близько 275 тис. українських мігрантів, які склали основну частину населення регіону (Кабузан, 1985, с. 112, 186-221).

Загалом в першій хвилі української еміграції із Галичини, Буковини та Закарпаття виїхало 700-800 тис. людей, які сформували українську діаспору в Північній та Латинській Америках та Океанії (Лендел, 2014). Вони почали поширювати свою культуру та формувати імідж решти українського населення, хоч і не завжди усвідомлюючи власне походження. І хоч проблема самоідентифікації першої міграційної хвилі була досить помітною, що в період Першої Світової війни спричинило інтернування частини українського населення, наступна, більш політична, хвиля міграції змогла дещо повпливати на цю проблему.

Друга хвиля української еміграції охоплює міжвоєнний період XX століття. Дана хвиля має яскравий політичний контекст. Українська імміграція в цей період була спричинена поєднанням економічних, політичних і соціальних факторів, зокрема наслідками Першої світової війни та політикою СРСР, а також бажання уникнути політичних репресій та переслідувань. Після поразки Української Народної Республіки та окупації частини сучасної України радянськими військами, в еміграцію подаються чимало діячів УНР. Тому, соціальний склад, на відмінну від попередньої хвилі, характеризується значною часткою землевласників, інтелігенції, торговців, священнослужителів, а також селян, що воювали проти радянської влади (МГО “Ми українці”, 2009).

Характерна відмінність політичних мігрантів цієї хвилі полягає у тому, що прагнучи уникнення радянських репресій, обсяг міграцій місцями сягав цілих армій, як от перетин Збруча 25-а тисячами солдатів Армії УНР в листопаді 1920 р. Усі вони були інтерновані й подекуди перебували в таборах до 1923 р. До виходу основної частини війська УНР, за кордон подались: гірська бригада Української Галицької Армії в травні 1919 р., що перейшла Карпати; бригада Антіна Кравса влітку 1920 р., яка передислокувалась в Чехословаччину; залишки Залізної дивізії Армії УНР в

листопаді 1920 р., які перетнули кордон з Румунією. Хоч вони усі й покидали рідні землі, проте на відміну від мігрантів, що рухались за межі Батьківщини в пошуках кращих соціально-економічних умов, ці переселенці мали намір згодом повернутися, адже виїжджали не з власного бажання. Тільки вже коли ставало зрозумілим те, що найближчим часом відновити Українську Народну Республіку не вийде, починалось гуртування на новому ґрунті та почасти переміщення в інші держави. Цьому процесу дещо перешкоджала міграційна політика США та Канади, які значно обмежували можливість в'їзду і до них потрапляла лише 1/5 частина охочих. (Кузьминський, 2017, с. 86-88)

Окрім політичної свідомості, в українському мігрантському середовищі цих двох зростає також і рівень конфліктності. До прикладу в Канаді мігранти другої хвилі почали утворювати політичні партії, по типу Союзу Гетьманців Державників, Українського Національного Об'єднання, Союзу Українських Самостійників, Союзу Українських Організацій та ін. Вони просували різні ідеї як майбутнього Української Держави в Європі, так і життя українських мігрантів (Кіркконелл, 1940, с. 11). Суперечки між ними продовжувались весь Міжвоєнний період XX ст. і тільки з початком Другої Світової війни з'явився значний потяг до об'єднання, який, проте, не вирішив усі розбіжності.

В Європі особливо виділялись українські політичні мігранти в Чехословаччині, адже інтерновані війська УНР тут, після звільнення, почали вступати у новостворені українські університети. Таким чином станом на 1924 р. з понад 2 тисяч політичних мігрантів Чехословаччини 1800 були студентами, що загалом складало 70% українських політичних студентів-мігрантів у Європі. Окрім Чеського осередку студентства також існували Балтійський, Австрійський та Німецько-польсько-балканський (Дуднік, 2002, с. 98-99).

Попри те, що ця хвиля мала помітний прошарок інтелігенції, студентства та колишніх військових, які власне й займалися плеканням української самосвідомості за кордоном, основну частку все ще складали збіднілі, розорені селяни та робітники. (Лисюк, 2001, с. 104). Точну кількість мігрантів знову ж таки визначити неможливо,

адже попри існування досить точних даних щодо переселенців до США та Канади (близько 40 тис. та близько 70 тис. осіб відповідно), території України в Європі були поділені між чотирма державами, переписи населення в яких проводилися в різні роки, до того ж в повоєнній Європі увага до міграційних питань відійшла на другий план у зв'язку з економічними та соціальними проблемами (Кузьминський, с. 86-87).

Третя хвиля розпочалась наприкінці Другої Світової війни та тривала за різними оцінками до здобуття Україною незалежності у 1991 році (слід зазначити, що за різними оцінками від кінця 50-60-х років XX ст., обсяг міграції був мінімальним у зв'язку з політикою СРСР стосовно даної проблеми). Станом на 1945 р., по завершенню Другої Світової війни в Німеччині загалом перебувало від 2,5 до 3 млн українців. Серед них були й примусово вивезені робітники, і військовополонені, і політичні мігранти, що потрапили сюди разом з відступаючими військами Третього Рейху. Значна частина з них була репатрійована в СРСР і таким чином в статистиці за 1946 р. в західних окупаційних зонах Німеччини та обох окупаційних зонах Австрії перебувало 206 871 особа. Також близько 15 тис. колишніх українських військових, переважно з дивізії СС “Галичина” перебували в таборах Італії. За 1946-1947 рр. розпочалась їх міграція на захід, спершу 25 тис. осіб відправились у Францію, Англію та Бельгію, далі 33 тис. вирушили до Канади. Ці держави, а також США, Австралія та країни Південної Америки стали основними центрами третьої хвилі української міграції. Представники ж так званого “першого етапу міграції з Західної Німеччини” були переважно молодими “остарбайтерами”, військовополоненими, а також учасниками українського національно-визвольного руху. Окрім попередніх двох типів військових емігрантів також їх основними репрезентантами в третій хвилі були бійці та командири Червоної армії, яких або вже об’явили дезертирами або був високий шанс переслідувань з боку радянської влади, та вояки колабораціоністських формувань (Кузьминський, 2017, с. 86-87).

Помітним приплив емігрантів та реемігрантів до США стає в 1947 р. й триває до 1955 р. За цей час сюди перебралось 80 тис. українців, які покинули західні табори, а за наступне десятиліття прибуло ще близько 20 тис. (Кузьминський, 2017,

ст. 87) Узагалі явище реєміграції українців є особливістю цієї хвилі, що значним чином не змінює її політичних мотивів, але додає проблеми з визначенням точної кількості українських переселенців. За різними підрахунками, якщо не брати до уваги радянську статистику, що як і решта радянських досліджень цієї тематики на думку Бондаренка не роблять значного внеску у розкриття даного питання, то чисельність післявоєнних емігрантів з СРСР становить 620 - 700 тис. осіб., з яких українців приблизно 250 тис. Це були вихідці переважно із заходу України, адже під час проведення репатріації їх не вважали громадянами СРСР, тому й не реєстрували у відповідних списках. Вихідці з Наддніпрянщини із загального числа складали 30-40% (Бондаренко, 2014, с. 200).

Як і мігранти попередньої хвилі, представники цієї отримували фінансову допомогу від української громади. До прикладу в Канаді та США українськими національними організаціями було створено Фонд Допомоги Українців Канади та Злучений Українсько-Американський Допомоговий Комітет, що надавали фінансову допомогу в тому числі й українським мігрантам в Європі (Стрільчук, 1997, с. 26).

Власне з українських земель еміграція майже не відбувалась, адже виїзд з цих територій відбувався під час Другої Світової війни та часто був примусовим, а по її завершенню радянська влада значним чином обмежувала можливості до еміграції. Х

Четверта хвиля (1991 р. - 2022 р.) - ця хвиля в науковій та науково-популярній думці характеризується як "заробітчанська". З огляду на це, можна було б припустити певну спільність в її характері з першою, і це дійсно так, проте вона також має як і свої спільні риси з іншими хвилями, так і свої унікальні особливості. Переходячи до ринкової економіки, Україна зіткнулася з серйозними економічними труднощами. Гіперінфляція, безробіття та постійне зниження рівня життя стали нормою. Як наслідок, все більше українців шукали кращі економічні можливості за кордоном, а такі регіони як Північна Америка (США, Канада), країни ЄС, Ізраїль та росія стали основними міграційними напрямками. Це також був період, коли можна прослідкувати початок "фемінізації" української міграції, коли жінки почали виїжджати без своїх сімей, щоб знайти роботу в секторі догляду за дітьми та

домашньої роботи. Так, фактично протягом 1990-х років та на початку 2000-х років, основними причинами еміграції з України були соціально-економічні чинники: високий рівень безробіття, низька заробітна плата та обмежені можливості для особистого та професійного розвитку. Багато молодих людей та кваліфікованих спеціалістів покидали країну у пошуках кращих умов для реалізації власних можливостей. Відзначається також високий вплив глобалізації та євроінтеграційних процесів в даній хвилі еміграції.

Дані щодо кількості мігрантів часто різняться, в залежності від спроб дослідників припускати кількість людей, що виїхали за кордон незаконно. До прикладу 2008 року Міжнародна організація з міграції надала статистику, у якій ішлося про 2,1 млн трудових мігрантів з України, в той час, як Інститут народознавства НАН сповістив про 4,5 млн таких осіб. Але разом з цими двома статистиками також існує опитування Українського центру соціальних реформ та Державного комітету статистики України за 2008 р. у якому йдеться про 1,5 млн осіб, що принаймні раз за останні 3,5 роки на момент проведення дослідження виїздили за кордон з метою працевлаштування (П'ятковська, 2010).

Попри умовну стабілізацію зовнішньої міграції у другій половині 2000-х - початку 2010-х, після анексії Криму російською федерацією, а також розв'язання цим державним утворенням війни на сході України та відповідно економічною кризою, як наслідком всіх цих процесів, з 2014 року спостерігається чергове зростання зовнішньої трудової міграції українців. Значно зростає роль країн Європи як міграційного напрямку, зокрема цьому сприяє спрощення візового режиму з ЄС у 2017 році (Заха, Люкке, 2020).

Станом на 2021 рік, кількість трудових мігрантів становила 2,5-3 млн (за даними Інституту демографії та соціальних досліджень). В пікові періоди ж (переважно, під час сезонних робіт) за кордоном налічувалось 7-9 млн українських трудових мігрантів. У зв'язку з пандемією COVID-19 близько півмільйона українців повернулись додому, що свідчить навіть про певну позитивну динаміку стосовно даного питання (Слово і діло, 2021).

З точки зору наслідків, важливо підмітити, що ця масова міграція вплинула на такий соціальний інститут як сім'я, збільшивши кількість випадків такого явища як "економічне сирітство", де один або обоє батьків працюють за кордоном, а діти залишаються в Україні. Втрата працездатного населення призвела до старіння суспільства та "відтоку кадрів". Роль української діаспори також еволюціонувала в цей період, коли мігрантські мережі надавали соціальну та економічну підтримку новим мігрантам. Грошові перекази, які ці мігранти надсилали додому, стали доволі важливою частиною економіки України, забезпечуючи "рятівний круг" для багатьох сімей і громад (Слово і діло, 2021).

Висновки до розділу 1

В рамках даного розділу, було досліджено основні напрямки на сучасному етапі соціологічних досліджень міграції: неокласичні економічні теорії, які великою мірою базуються на концепті "push and pull" Равенстайна, який припустив, що на міграцію впливають фактори "виштовхування" (наприклад, бідність, відсутність роботи, війна), які змушують людей залишати рідні регіони, і фактори "притягання" (наприклад, вища заробітна плата, кращі умови життя, політична стабільність), які приваблюють людей у нові регіони. Теорії вторинного (сегментованого) ринку праці, розвинена економіка структурована таким чином, що створює попит на працю іммігрантів. "Первинний" ринок праці складається з висококваліфікованих, добре оплачуваних робочих місць, тоді як "вторинний" ринок містить низькокваліфіковані, низькооплачувані робочі місця, часто небажані для місцевих жителів. Ця подвійна структура призводить до міграції, оскільки для заповнення менш бажаних робочих місць потрібні іноземні працівники. Теорія світ-системи Іммануїла Валлерстайна, яка розглядає міграцію в контексті глобального капіталізму. Міграція тут є результатом економічних взаємодій і залежностей у системі взаємовідносин ядра, напівпериферії та периферії, оскільки люди з периферійних країн переїжджають до центральних країн у пошуках кращих можливостей. Теорія міграційних систем та мереж, яка підкреслює важливість відносин і зв'язків у впливі на міграцію. Міграція

розглядається як процес, якому сприяють мережі міжособистісних зв'язків між мігрантами й тими, хто мігрував раніше. Ці мережі знижують витрати та ризики, пов'язані з міграцією, а також зміцнюють і увічнюють міграційні шляхи.

Також, було досліджено конфліктогенні чинники міграційних процесів. Загалом, міграція може створювати, посилювати, загострювати конфліктогенний потенціал в багатьох сферах, основними з яких є соціокультурна, політична та економічна. У соціокультурній сфері прикладами цього можуть бути зіткнення представників різних культур, зокрема тут важливо згадати концепцію “зіткнення цивілізацій” С. Гантінгтона. Також, міграція може виступати як конфліктогенний фактор у політичній сфері, нерідко використовуючись політиками для просування націоналістичних програм, таким чином сприяючи поляризації суспільства. При цьому, міграція може впливати на формування політичної ідентичності, викликаючи у корінного населення відчуття загрози та підсилення націоналістичних настроїв. Крім внутрішніх конфліктів, міграція може спричинити конфлікти на міжнародному рівні, так скажімо це було однією з основних проблем ЄС у минулі роки. Економічний аспект міграції може стати чинником конфлікту, адже іммігранти сприймаються як конкуренти за робочі місця та обмежені ресурси, особливо в періоди економічних криз. З іншого боку, мігранти часто заповнюють прогалини на ринку праці, що залишаються незаповненими, і можуть сприяти економічному зростанню, хоча вплив міграції на заробітну плату є предметом активних наукових дискусій. Інший важливий аспект – це вплив міграції на розподіл доходів, який може сприяти соціальному та економічному поділу населення, а на макрорівні - глобальній економічній нерівності.

Крім цього, було досліджено попередні хвилі української еміграції та їх особливості. Тут, варто підкреслити наступне: загалом виділяють чотири основних хвилі української еміграції. Перша хвиля (кінець XIX ст. - Перша Світова війна) - в основному трудова міграція робочих селян з заходу сучасної України до Північної та Латинської Америки, Океанії, Сибіру. Спричинена в основному аграрною перенаселеністю та різного роду утисками. Друга хвиля (міжвоєнний період XX

століття) - має яскравий політичний контекст. Спричинена поєднанням економічних, політичних і соціальних факторів. Характеризується значною часткою інтелігенції та людей, що воювали проти радянської влади серед мігрантів. Основні “напрямки”: Північна Америка, Центральна та Східна Європа. Третя хвиля (Після Другої Світової війни) - за соціальним складом нагадує попередню хвилю, однак також вагому частку тут складають військовополонені, яких радянська влада вважала зрадниками, через що вони не могли повернутись в Україну. Основні напрямки - США та Канада, а також Центральна Європа. Четверта хвиля (1991 р. - 2022 р.) - переважно трудова міграція, так звана “заробітчанська” хвиля. Внаслідок здобуття Україною незалежності та подальших соціально-економічних перетворень, спостерігається значний відтік трудових мас з України у Північну Америку, Європу, Азію. Відзначається високий вплив глобалізації та євроінтеграційних процесів в даній хвилі еміграції.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ НОВОЇ (П'ЯТОЇ) ХВИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

2.1 Основні особливості та характеристики нової хвилі української еміграції у порівнянні з попередніми хвилями

24 лютого 2022 року розпочалось повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну. Це спричинило значну вимушену як внутрішню, так і зовнішню міграцію українців. Враховуючи, що термін “біженці” в українському суспільстві з 2014 року набув певного стигматизуючого контексту, вважаємо за доцільне надалі послуговуватись поняттям “вимушені мігранти”, або якщо конкретніше “вимушені зовнішні мігранти”, скорочено - ВЗМ. За останніми даними ООН, в Європі зафіксовано понад 8,25 млн вимушених мігрантів з України, зареєстровано - понад 5,1 млн. (United Nations, 2023) Звичайно, що російська агресія розпочалась ще у 2014 р., але тоді міграція українців мала переважно внутрішній та локальний характер. (Димов, 2014) Вимушена зовнішня міграція спостерігалась великою мірою до РФ, зокрема за даними ООН станом на березень 2015 р. таких мігрантів налічувалось понад півмільйона, в Європі ж загальна кількість була значно нижчою (наприклад, клопотань про притулок, поданих громадянами України в європейських державах, перевищила у 2015 р. 22 тис. осіб). (United Nations, 2015; Остапенко, 2017) Однак, даний сплеск міграції не мав загальнонаціонального характеру - виїжджали переважно люди з територій Донецької та Луганської областей, а також АР Крим. Тому, враховуючи вищезазначене вважаємо за доцільне взяти “точкою відліку” саме 24 лютого 2022 року.

За даними опитування Центру Разумкова за липень-серпень 2022 року, соціально-демографічні тренди, які спостерігаються серед ВЗМ в країнах Європи, США та Ізраїлю наступні :

- більшість ВЗМ – жінки (93%), причому найбільшу вікову групу становлять особи у віці 30-39 (42%) і 40-49 років (29%). Враховуючи

даний фактор, вважаємо доречним надалі послуговуватись фемінітивами стосовно ВЗМ;

- високий відсоток українських ВЗМ мають вищу або незакінчену вищу освіту (83%), та мають різні професійно-кваліфікаційні характеристики, включають висококваліфікованих спеціалісток (30%), керівниць підприємств (14%), підприємниць (14%) та кваліфікованих робітниць (12%);
- більшість українських ВЗМ із центральних (45%) та східних регіонів країни (31%), менша частка – із південних (16%) та західних регіонів (8%);
- дані свідчать, що багато українських ВЗМ мають близьких родичів, які залишаються в Україні, 69% назвали свого батька чи матір, 40% – свого чоловіка чи дружину, а 12% – своїх дітей (Центр Разумкова, 2022).

Серед основних напрямків - країни ЄС (в першу чергу Польща та Німеччина, де зупинилось понад 1,5 млн та 1 млн українців відповідно), США та Канада, а також рф (за даними ООН, майже 3 млн., однак враховуючи, що ця статистика отримана від влади даної держави, вважаємо за доцільне припустити низький рівень її достовірності, а також зазначити про часто примусовий характер міграції українців в даному напрямку) (United Nations, 2023).

Враховуючи новий унікальний характер причин міграції (військова агресія рф), масовий та загальнонаціональний характер міграції, соціально-економічні та демографічні відмінності від попередніх хвиль, ми можемо виділити нову п'яту хвилю української еміграції.

Аналізуючи її основні характеристики, варто зазначити штучну фемінізацію даної хвилі міграції, оскільки, як зазначалось, понад 90% ВЗМ - жінки. Однак причиною цього є обмеження на виїзд із країни для чоловіків віком 18-60 років (за рідкісними виключеннями, скажімо за певних обставин право на виїзд мають опікуни людей з інвалідністю, батьки у яких 3 і більше неповнолітніх дітей і т.д.). (Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію, 1993). Логічно припустити, що

чоловіки, які мігрували за кордон після повномасштабного вторгнення, або не потрапляють під обмеження через свій вік, або є представниками тих обмежених груп, які мають право на виїзд за межі України, або ж мігрували нелегально, що власне сильно ускладнює підрахунок кількості таких осіб.

Крім того, висока частка українських ВЗМ є висококваліфікованими спеціалістками, робітницями та підприємцями, керівницями. Такий “brain drain” в перспективі може досить негативно позначитись на економічному потенціалі України, та навпаки, позитивно позначитись на економіці країн, що цих мігранток приймають. Так, наприклад опитування, проведене Міграційною платформою EWL та Центром східноєвропейських досліджень Варшавського університету, показало, що 48% українських ВЗМ, які працюють у Німеччині та Польщі, мають намір залишитися в цих країнах щонайменше на рік після завершення війни в Україні. У звіті дослідники підкреслюють, що середній вік українських ВЗМ, які працюють у Німеччині та Польщі, становить 37 і 39 років відповідно, більша частина з них мають вищу або незакінчену вищу освіту, а майже кожна п'ята має досвід роботи за кордоном до війни. Знання мови також виступає тут важливим фактором інтеграції українських ВЗМ на ринку праці даних країн. Так, 53% ВЗМ у Німеччині та кожна третя у Польщі задекларували принаймні комунікативні знання англійської мови. Крім того, більша частина респонденток в обох країнах вивчають мови приймаючих країн. Директорка з міжнародного розвитку EWL Group Міхаліна Селевич зазначає також про амбітність цих людей, підкресливши їхнє прагнення працювати в кращих умовах і готовність підвищувати свою кваліфікацію за допомогою відповідних інструментів навчання. Так, близько п'ятої частини респонденток в обох країнах підвищують свою професійну кваліфікацію за допомогою курсів і тренінгів, а майже 40% мають намір і надалі вдосконалювати свої навички в майбутньому. Автори звіту інтерпретують це як свідчення високого професійного потенціалу ВЗМ, що демонструє їхню готовність до різних форм професійного розвитку (Cision PR Newswire, 2022).

Хоча, автори звіту зазначають, що після прибуття до країн ЄС українські ВЗМ переважно працевлаштовуються у сфері послуг, включаючи готельний бізнес, громадське харчування, торгівлю, а також на ручних і технічних роботах. (Cision PR Newswire, 2022) Логічно було б припустити, що дана тенденція обумовлена періодом адаптації ВЗМ у нових умовах і вірогідно їх максимальний потенціал буде розкрито згодом.

Представники Центру Економічної Стратегії виділяють чотири основні групи ВЗМ:

- “класичні біженці” (25%) - жінки середнього віку, які мігрували в основному до Польщі, не є особливо-адаптованими до місцевого життя, переважно не з зони бойових дій, але з міст, які періодично потрапляли під обстріли;
- квазі-трудові мігрантки (29%) - жінки старшого віку, які виїхали з України не тільки тікаючи від війни, але й у пошуках роботи, вони є більш адаптованими до життя за кордоном, переважно з заходу України;
- професіонали (29%) - тяжіють до роботи за довоєнною спеціальністю і не готові до перекваліфікації, розсосереджені по Європі, переважно з Києва та області; Харківської та Дніпропетровської областей;
- люди з зони бойових дій (19%) - мігрують переважно до Німеччини, неадаптовані до життя за кордоном, проте приймають кроки для цього, в основному з Донецької, Харківської, Дніпропетровської областей.

(Центр Економічної Стратегії, 2023)

Дане дослідження також розглядає питання щодо настроїв ВЗМ стосовно повернення в Україну. Так, зокрема автори зазначають, що кластери “професіоналів” та “людей з зони бойових дій” більше тяжіють до повернення, ніж інші (Центр Економічної Стратегії, 2023).

2.2. Конфліктогенний потенціал п'ятої хвилі української еміграції

Враховуючи, що у науковій літературі існують різні підходи що до класифікації конфліктів та їх видів, відповідно вартує окреслити основні напрямки дослідження конфліктного потенціалу п'ятої хвилі української еміграції. Перш за все, в залежності від взаємодії з середовищем, можемо виділити два основних напрями: конфліктогенний потенціал у взаємодії з представниками країн “прибуття” (місцевими суспільствами та державами, діаспорами, іншими мігрантами), та з представниками країни “вибуття” (українським суспільством та державою).

Українські мігранти п'ятої хвилі зіштовхнулись з абсолютно новими умовами міжкультурної комунікації, якщо порівнювати їх з мігрантами попередніх хвиль. Перш за все, варто виділити саме вимушений аспект міграції. Завдяки українському опору російській агресії, Україна та її громадяни опинились у центрі уваги всього світу. Так, характерним є високі позиції пошукових запитів “Ukraine” у глобальних трендах Google за 2022 рік, а також рух “#StandWithUkraine” особливо популярний у соцмережах та серед бізнесу у країнах Заходу. (Google, 2022) Дослідження Наталії Завадської-Палуектау, представниці Польської Академії Наук, “Українські біженці в польській пресі” засвідчує відносно нейтральне та позитивне висвітлення українських ВЗМ польськими медіа, особливо порівнюючи їх з мігрантами з Африки та Близького Сходу. (Zawadzka-Palucktau, 2022) Це безпосередньо сприяло досить “теплому” прийнятті українських вимушених мігранток та створенням для них тих чи інших комфортних умов для адаптації, як і з боку держав, так і їх громадян. Так, наприклад згідно дослідження Центру Разумкова “Настрої та оцінки українських біженців (липень–серпень 2022р.), більшість опитаних отримували ту чи іншу допомогу від держави (78,5%), волонтерських організацій (32,3%), громадян країни перебування, з якими раніше не були знайомі (29,9%) та ін. Жодної допомоги, під час перебування за кордоном, не отримали лише 6,7% опитаних. Загалом, підтримкою та допомогою з боку як державних так і недержавних організацій країн що приймають, та їх громадян, задоволені 79,3% ВЗМ, незадоволені - 12,3%.

Оцінюючи ті проблеми, які найбільше турбують їх за кордоном, лише 6,5% ВЗМ назвали негативне ставлення з боку місцевих мешканців. (Центр Разумкова, 2022) Також, серед громадян країн Польщі (як одного з найбільших “хабів” прийому українських мігранток), опитування, проведене місцевим ЗМІ “Polskie Radio” показало наступні результати: більшість поляків сприймають українців як колегу по роботі (94% респондентів); як сусіда (95%), а 92% сприйняли б людину з України як члена сім’ї (Polskie Radio, 2022).

З усім тим, не варто ігнорувати наявність в Західних суспільствах радикально налаштованої меншості, яка зазвичай займає категорично-негативну позицію що до українських ВЗМ. Так, наприклад якщо звернутись до кейса тієї ж Польщі, то станом на липень 2022 року 11% поляків виступали проти прийняття українських ВЗМ, а деякі ультраправі сили навіть влаштовували демонстрації проти “колонізації Польщі Україною”. (Стасюк, 2022) І хоча подібні акції мають поодинокий характер, і проводять їх переважно особи, які в польському суспільстві займають становище близьке до маргінального, проте все ж ігнорувати конфліктний потенціал у даному аспекті ми не можемо.

Ще одним конфліктогенним чинником є соціально-економічне навантаження, яке українські ВЗМ можуть створювати на економіку країн, що їх приймають, адже більшість із них, як скажімо Німеччина, Польща, Канада так чи інакше надають мігранткам фінансову допомогу. Станом на цю мить, серйозних проблем із цим не спостерігається, однак враховуючи, що саме соціально-економічне навантаження яке створювали мігранти з Близького Сходу та Африки на економіку, було одним з основних конфліктогенних чинників в міграційній політиці країн ЄС, цілком логічно припустити, що в майбутньому схожа ситуація з українськими ВЗМ може також стати проблемною. Варто також припустити, що взаємодія українських ВЗМ з вимушеними мігрантами з інших регіонів також може передбачати наявність певного конфліктогенного потенціалу, оскільки всі вони так чи інакше претендують на обмежений обсяг допомоги від приймаючих країн. І хоча в цьому плані поки що

також конфліктів не спостерігається, все-таки даний аспект може бути використаний зовнішнім ворогом для розпалювання конфліктів всередині Західних суспільств.

Конфліктогенний потенціал у багатьох аспектах взаємодії має фактор статусно-рольових очікувань. Так, відповідно до уже згаданого опитування Центру Разумкова, серед українських ВЗМ переважають люди з вищою освітою та відносно високим соціальним статусом - є висококваліфіковані фахівці, керівники підприємств та їх підрозділів, підприємці. Відповідно, вони могли дозволити собі відносно-високий рівень життя до війни, порівнюючи з загальним по країні. Однак, очевидним видається припущення, що зараз, за кордоном, у більшості з них цей рівень значно впав. Користуючись даними дослідження, ми можемо це підтвердити, порівнявши суб'єктивну оцінку респондентами власного становища до війни, в Україні, та після її початку, за кордоном (Центр Разумкова, 2022).

Таблиця 2.1

Порівняння респондентами власного матеріального становища в Україні до війни та зараз, за кордоном.

Матеріальне становище		
Оцінка власного матеріального становища (становища сім'ї)	В Україні, до війни, %	За кордоном, зараз, %
Ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти	1,8%	12,1%
Вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей	11%	59,5%
У цілому на життя вистачає	26%	20,7%
Живемо забезпечено	44,6%	5,5%
Ми можемо собі дозволити придбати практично все, що хочемо	15,1%	1,2%
Важко відповісти	1,6%	1%

Джерело: Центр Разумкова

Як бачимо, якщо раніше більшість складали люди з “середніх” та “високих” категорій (“На життя вистачає”, “Живемо забезпечено”, “Можемо дозволити все що хочемо” (разом - 85,7%), то зараз - це умовно “низькі” (“Ледве зводимо кінці з кінцями..”, “Вистачає на харчування..”) - 71,6%, та “середні” - “... на життя вистачає” - 20,7%.

Також, відповідно до згаданого раніше дослідження, проведеного EWL Migration Platform і Університетом Варшави, більшість українських мігранток, що до початку війни в Україні найчастіше працювали висококваліфікованими фахівчинями, працівницями сфери послуг і торгівлі, викладачками, менеджерками та керівницями, після прибуття до країн ЄС найчастіше влаштовувалися на роботу за професіями, пов’язаними з обслуговуванням, включаючи готельний бізнес, торгівлю, а також ручну та технічну роботу, тобто фактично влаштовувались на роботу, нижче їх рівня кваліфікації. І хоча, за даними цього ж опитування, кожен п’ятий респондент/ка в Польщі та Німеччині стверджували, що підвищують свою професійну кваліфікацію через курси та навчання, а майже 40% опитаних заявляють про намір підвищувати кваліфікацію в майбутньому, з усім тим зараз їхнє теперішнє становище, за невідповідності статусно-рольових вимог та очікувань під час адаптаційних процесів, передбачає наявність певного рівня конфліктогенності (Cision PR Newswire, 2022).

Якщо розглянути конфліктогенний потенціал взаємодії українських ВЗМ з російською діаспорою чи проросійськи-налаштованими особами, організаціями чи групами, то тут маємо по суті унікальну ситуацію, оскільки в ЄС та Північній Америці налічуються чималі діаспори як українців, так і росіян, обидві зараз активно поповнюються; представники яких сповідують переважно діаметрально-протилежні позиції. Крім уже згаданих масштабних рухів на підтримку України, в Європі також подекуди проходять і проросійські демонстрації, які активно тиражуються російською пропагандою. Питання міжкультурної комунікації українців та росіян під час війни, через сильний емоційний підтекст немає широкого висвітлення всередині наукової спільноти, проте досить активно

транслюється саме в різного роду ЗМІ та так званій “жовтій пресі”. Враховуючи це, та умови війни, в яких ми перебуваємо, вважаємо за необхідне поставити питання про доцільність комунікації з росіянами взагалі, хай навіть в умовах “європейського середовища”. Наразі заборона на проросійські протести чи підтримку дій даного державного утворення в більшості країн Заходу не виглядає можливою - ймовірно, з їх точки зору це суперечитиме демократичним принципам. Тому, українські ВЗМ за кордоном через ті чи інші канали змушені будуть стикатись з “альтернативними” меседжами, і в даному контексті, вкрай важливо, щоб позиція нашої держави та наших співгромадян все ж переважала.

Щодо конфліктогенного потенціалу у взаємодії з представниками України, важливим фактором є комунікація ВЗМ з тими чи іншими соціальними групами, що залишились в Україні. Так, для багатьох українських ВЗМ родичі та знайомі (що не обов’язково перебувають разом із ними за кордоном), становлять одне з основних джерел інформації про події в Україні (59,3%) (ОПОРА, 2022). В Україні ж, за даними опитування КМІС, більшість людей, що залишились не засуджують ВЗМ і ставляться до них з розумінням (90%) (КМІС, 2022). Відповідно, це дає змогу припустити, що вимушена міграція зараз не є конфліктогенним чинником в українському суспільстві, а комунікація між ВЗМ та громадянами України, які не виїжджали за кордон, ймовірно проходить переважно в нормальному режимі, а відповідно це сприятиме їх подальшій реінтеграції в українське суспільство.

Висновки до розділу 2

В рамках даного розділу було окреслено та досліджено п’яту хвилю української еміграції, її характеристики та особливості. Варто зазначити наступне: п’ята хвиля української еміграції (24.02.2022 р. - н.ч.) - вимушена масова міграція з України через російську агресію, переважно у Європу та Північну Америку. Соціальний портрет наступний: переважно жінки (понад 90%), у віці 30-49 років, мають вищу або незакінчену вищу освіту, мають високі професійні навички, прагнуть інтегруватись у місцеві ринки праці, з центральних та східних регіонів

України, мають близьких, що залишились в Україні. Через обмеження на виїзд з України для чоловіків (за певним виключенням), можна говорити про штучну фемінізацію даної хвилі.

Також, було досліджено конфліктогенний потенціал даної хвилі міграції. Зокрема, у вимірі взаємодії з суспільствами країн, що приймали українських ВЗМ, відзначається відносно позитивне сприйняття мігранток, хоча й спостерігаються поодинокі випадки проявів антиукраїнських настроїв. Українські ВЗМ також створюють певне навантаження на економіку приймаючих країн, отримуючи фінансову допомогу і т.д., разом із тим вони активно інтегруються у ринки праці. Крім цього, конфліктогенний потенціал відмачається і в питанні статусно-рольових очікувань, оскільки чимало ВЗМ зазначили, про відносне падіння їх рівня життя закордоном, порівняно з їх життям в Україні до війни. У контексті взаємодії ВЗМ з країною вибуття, спостерігається високий відсоток толерантного ставлення українців, що залишились в Україні до українців, що виїхали закордон. Так, понад 90% не засуджують ВЗМ і ставляться до них з розумінням.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ЕМІГРАНТІВ П'ЯТОЇ ХВИЛІ В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: АНАЛІЗ ДАНИХ ТА ПРЕСРЕЛІЗІВ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

3.1 Сутність поняття “реінтеграції”

Реінтеграцію мігрантів можна розглядати як складний, багатовимірний процес, глибоко вкорінений у соціокультурну структуру суспільства. Реінтеграція мігрантів в першу чергу передбачає певний рівень адаптації та асиміляції в соціальне, економічне та культурне життя регіону. Однак реінтеграція передбачає не просто "вписування" мігрантів у суспільство або їхню відповідність суспільним нормам, а скоріше взаємний процес, в якому суспільство та окремі особи адаптуються і розвиваються разом. Міжнародна організація з міграції визначає реінтеграцію як "повторне включення або реінкорпорацію особи в групу або процес, наприклад, мігранта в суспільство країни його походження або звичайного проживання"(International Organization for Migration, 2011, с. 82). Це визначення підкреслює двосторонній характер реінтеграції, підкреслюючи як зусилля мігрантів, так і роль приймаючих суспільств.

Процес реінтеграції мігрантів можна розглядати у трьох взаємопов'язаних вимірах: економічному, соціальному та психосоціальному. Економічний вимір охоплює такі фактори, як статус зайнятості мігранта, його дохід і загальний фактор економічної стабільності. Він може передбачати чимало складових, зокрема доступ до можливостей працевлаштування, реалізацію набутих навичок та освіти, а також економічний контекст країни. Соціальний вимір охоплює відносини, соціальні мережі та залученість до життя громади. Він включає як формальні, так і неформальні мережі, в тому числі сімейні, родинні зв'язки, друзів, асоціації з громадськими організаціями та взаємодію з суспільством у широкому сенсі. Цей аспект також стосується культурного прийняття, розуміння суспільних норм та активної участі у справах громади. Психосоціальний вимір стосується психічного та

емоційного стану людини, а також того, як вона адаптується до стресів, пов'язаних з міграцією та реінтеграцією. Важливо визнати, що міграція може спричинити значне психологічне напруження через такі фактори, як культурний шок, соціальна ізоляція та стрес, пов'язаний з необхідністю починати все заново в іншому суспільстві.

Загалом, реінтеграція виступає складовою державної міграційної політики (Малиновська, 2017). Поняття "структурна інтеграція" в даному контексті підкреслює важливість юридичних прав та інституційних механізмів, які полегшують доступ мігрантів до соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти та працевлаштування. Не менш важливою є "соціальна інтеграція", коли ідентичність, цінності та переконання мігрантів визнаються і поважаються приймаючим суспільством.

Серед вчених також існують різні підходи до реінтеграції. Так, наприклад одним з основних є підхід неокласичних економічних теоретиків, які розглядають дане явище як "невдалий міграційний досвід", схильючись до того, що ті мігранти, які успішно інтегрувались в нові суспільства, не схильні повертатись назад. Деякі інші дослідники в економічній сфері розглядають явище реінтеграції як частину міграційних процесів, зазначаючи, що мігранти схильні повертатись, коли досягнуть своїх цілей. Схожої думки притримуються і традиціоналісти, які зазначають, що за сприятливих умов та накопиченні фінансових ресурсів, мігранти можуть повертатись на свою батьківщину. Прихильники теорії соціальних систем та мереж, підкреслюють тут власне роль транскордонних соціальних зв'язків у процесі міграції, які можуть вплинути на рішення мігранта повернутись та на його успішну реінтеграцію (Cassarino, 2004).

3.2. Перспективи реінтеграції українських емігрантів нової хвилі

20 травня 2019 року, Володимир Олександрович Зеленський під час своєї інавгурації, звернувся до українських емігрантів, закликавши їх повертатись додому. Повертатись додому українці дійсно почали, але причиною цього був не стільки

заклик президента, скільки пандемія COVID-19. Так, у 2020-му близько півмільйона українців повернулись на Батьківщину - результат доволі позитивний, враховуючи міграційні тенденції до цього (Слово і діло, 2021). А проте, після повномасштабного вторгнення російської федерації, нова масштабна хвиля мігрантів ринула закордон. І їх, так чи інакше потрібно буде повертати, реінтегрувати в українське суспільство.

Перш за все, звернути увагу варто на те, а яким власне є ставлення українського соціуму до ВЗМ. Відповідно до опитування КМІС “Ставлення до біженців, внутрішньо-переміщених осіб, до російськомовних громадян та до деяких інших категорій населення” за лютий-березень 2023 року, спостерігаємо, що більшість опитаних досить толерантно відносяться до українських мігрантів, які зараз знаходяться закордоном:

Таблиця 3.1

Толерантність ставлення українців, які знаходяться в Україні до ВЗМ

Згодні допустити ВЗМ як...	%, опитаних
...членів родини, друзів, сусідів, колег	45.6%
...жителів України	41.5%
...гостей України	8.4%
Не пускав би в Україну	4.5%

Джерело: КМІС, 2023

Так, згідно з даним дослідженням, середній бал соціальна дистанція тут становить 3,67. Власне, автор пресрелізу, В. Паніотто, посиляючись на методологію Є. Головахи та Н. Паніної, визначає таке ставлення як “толерантне” (КМІС, 2023).

Важливим у даному контексті також є інше, уже згадане у попередньому розділі дослідження КМІС “Ставлення українців, які перебувають на території України, до українських біженців в Європі”, за вересень 2022 року. Дослідники КМІС тут провели експеримент з розщепленою вибіркою. Так, кожен респондент

відповідав на питання, що до ставлення до однієї з 5 сценаріїв-категорій. Окрім загальної оцінки ставлення до українських ВЗМ, це були:

- «38-річної жінки, яка має неповнолітню дитину. Вони виїхали до Європи, а її чоловік залишився в Україні»;
- «25-річної дівчини, яка незаміжня та не має дітей і яка виїхала до Європи»;
- «72-річного професора, який на момент вторгнення перебував у Європі з особистих обставин і продовжив залишатися там»;
- «31-річного чоловіка, який сам живе в Україні, але час від часу працює в Польщі. На момент вторгнення був у Польщі і вирішив поки не повертатися, а продовжити працювати у Польщі». (КМІС, 2022)

Результати опитування наступні:

Рис. 3.1. “Ставлення українців, які залишились в Україні до різних сценарій-категорій ВЗМ” (КМІС, 2022)

Як бачимо, ставлення до українських ВЗМ доволі толерантне, 90% розуміють і не засуджують ВЗМ загалом, що до сценарних категорій, то тут цей відсоток не падає нижче 75%. Слід також відмітити вплив на це ставлення додаткових факторів. Так, наприклад це наявність неповнолітніх дітей, стать, члени сім'ї, які залишились

в Україні. Умовно “найгіршим” тут є ставлення до чоловіка, який на момент вторгнення перебував у Польщі та вирішив не повертатись в Україну - майже кожен п'ятий його засуджує. Окрім впливу наведених вище факторів, можна також припустити, що можуть існувати й інші, які не були висвітлені в даному дослідженні, скажімо фактор легальності перетину кордону. Імовірно, якби дослідники ввели іще одну сценарну категорію, скажімо “41-річний підприємець, який нелегально перетнув кордон через свої пацифістичні погляди та небажання воювати особисто”, ставлення до такого сценарію, могло б бути іще більш осудливим, ніж до наявних в даному дослідженні.

Важливим аспектом у подальшій реінтеграції емігрантів є також фактор власне їх інтеграції у приймаючі суспільства. Тут, ми керуємось логічним припущенням, згідно з яким, чим сильніше емігранти інтегрувались в суспільство та економіку приймаючої країни, тим більші зусилля знадобляться країні їх походження, що б їх повернути. Ключовими чинниками інтеграції тут можуть виступати ринок праці, мова, соціальні зв'язки.

Розглянемо перш за все інтеграцію українських ВЗМ в трудові ринки країн, що їх прийняли. Так, відповідно до опитування ЦЕС спостерігаємо наступні тенденції:

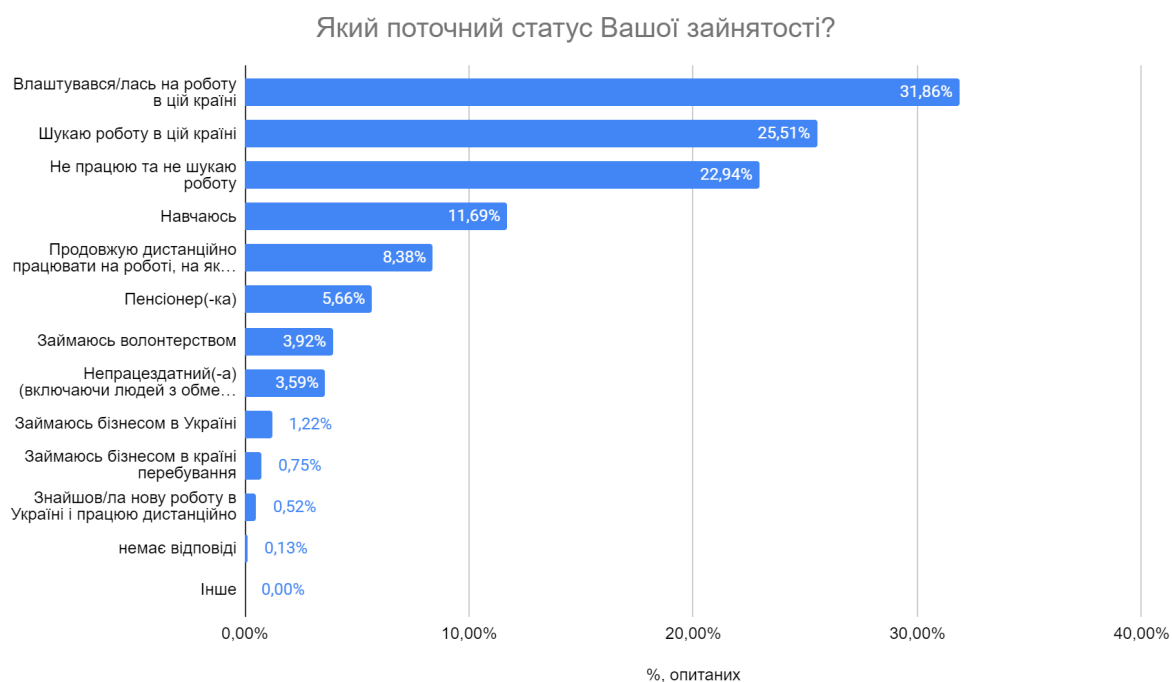

Рис. 3.2. Статус зайнятості ВЗМ (Центр Економічної Стратегії, 2023)

Трохи більш ніж половина опитаних (58,12%) зазначили, що вони уже або влаштувались на роботу, або її шукають, або займаються бізнесом в країні, де вони перебувають. Частина осіб залишається інтегрованою в українські ринки праці, працюючи дистанційно або займаючись бізнесом в Україні (10,12%). Значним також є відсоток людей, які не працюють і не шукають роботу - 22,94%, та тих, хто навчається (в Україні та закордоном) - 11,69%. З усім тим, серед працевлаштованих ВЗМ тільки 29,8% працює за тією ж спеціальністю, що й до війни, решті довелося змінити її на суміжну спеціальність (9,7%), а більшості - на зовсім іншу (59,37%) :

Таблиця 3.2

Зміна професійних шляхів в процесі міграції

Чи працюєте Ви за тією ж спеціальністю, що і до війни?	%, опитаних
Так	29,80%
Ні, але за суміжною спеціальністю	9,70%
Ні, зовсім за іншою спеціальністю	59,37%
Важко сказати	1,13%

Джерело: Центр Економічної Стратегії

83,92% респондентів загалом зазначають, що для того, що б працювати за їх спеціальністю закордоном, їм потрібне знання мови на середньому рівні, або ж вільне володіння нею, понад 56% також зазначили, що готові пройти курси з вивчення місцевої мови задля того, що б знайти кращу роботу. Взагалі, що до мовних труднощів, то тут спостерігається наступна картина: за дослідженням Центру Разумкова “Настрої та оцінки українських біженців (липень-серпень 2022р.)”, середній бал серед ВЗМ володіння мовою приймаючої країни - 2,7, англійською - 4,3 (обидва за десятибальною шкалою, за власними оцінками). Вище середнього (суб’єктивна оцінка власного рівня володіння мовою шість балів з десяти і вище) англійською володіють 33,6% ВЗМ, тоді як мовою приймаючої країни - лише

13,9%. 65,4% ВЗМ однією з головних проблем, які турбують їх за кордоном назвали “Незнання мови країни перебування”, “Труднощі в комунікації з місцевим населенням через незнання мови” - 35,2%. (Центр Разумкова, 2022)

Дослідження ЦЕС певною мірою підтверджує такі результати, так згідно з їх уже згаданим опитуванням, рівень знання мови приймаючої країни серед ВЗМ переважно низький (А1-А2), середнім та високим (В1-С2) володіє трохи більше ніж 10% мігранток:

Таблиця 3.3

Оцінка власного рівня знання мови країни перебування

Яким є Ваш рівень знання мови країни перебування?	%, опитаних
Зовсім не знаю	17,08%
Знаю лише на мінімальному рівні (наприклад, запитати в магазині, відповісти на прості питання) (рівень А1)	52,43%
Знаю на побутовому рівні, можу підтримувати розмову на прості теми (рівень А2)	19,20%
Знаю на достатньому рівні, щоб підтримувати розмову на більшість побутових тем та вирішувати більшість проблем у країні перебування (рівень В1)	6,62%
Знаю на достатньому рівні, щоб розуміти основні ідеї текстів та дискусій, в тому числі за фахом, спілкуватись на широке коло тем (рівень В2)	3,06%
Знаю на достатньому рівні, щоб розуміти широкий спектр текстів, спілкуватись швидко, спонтанно, без ускладнень і помилок (рівень С1)	0,69%
Знаю на вільному рівні, можу розуміти усе, що читаю та чую, вільно спілкуватися та писати (рівень С2)	0,92%

Джерело: Центр Економічної Стратегії

Більшість ВЗМ (79,95%) також зазначили, що їх рівень мови створює для них проблеми в країні перебування:

Таблиця 3.4

Чи створює Ваш рівень знання мови для Вас проблеми в країні перебування?

Чи створює Ваш рівень знання мови для Вас проблеми в країні перебування? (наприклад, неможливість влаштуватися на хорошу роботу, самотійно отримати державні послуги тощо)?	%, опитаних
Так, часто створює проблеми	40,05%
Так, інколи створює	39,90%
Майже ніколи не створює	15,63%
Зовсім ніколи не створює	4,42%

Джерело: Центр Економічної Стратегії

Однаке, доволі високий відсоток серед ВЗМ зазначив, що вони вивчають мову країни перебування (76,36%), ще 5,93% зазначили, що уже знали цю мову раніше:

Таблиця 3.5

Відсоток ВЗМ, які вивчають мову країни перебування

Чи вивчаєте Ви мову країни перебування?	%, опитаних
Так, ходжу на курси або вивчаю з репетитором	32,16%
Так, вивчаю самотійно	44,20%
Ні, але я знав(-ла) цю мову раніше	5,93%
Ні, і я не знав(-ла) цю мову раніше	17,71%

Джерело: Центр Економічної Стратегії

В цілому, мова є одним із ключових факторів, які сприяють інтеграції індивіда у нове для нього суспільство. Результати досліджень показують, що хоч невелика частина мігранток знає мову на достатньому рівні, проте вони більшість із них активно її вивчає. Це так чи інакше сприятиме їх інтеграції у суспільства приймаючих країн, а відповідно і може ставати бар'єром на їх реінтеграційних настроях. Це створює досить складну проблему, яка потребуватиме комплексного підходу для її вирішення. Скажімо, таким рішенням може стати створення нових робочих місць в Україні, зокрема шляхом аутсорсу з країн Заходу, де українки, які

знатимуть іноземну мову та розумітимуть соціокультурний контекст країни, де вони перебували як ВЗМ, зможуть повністю реалізувати свої навички та вміння, які безпосередньо із цим пов'язані.

Соціальні зв'язки також відіграють важливу роль у процесі як міграції, так і безпосередньо інтеграції мігрантів. Так, на вибір країни для міграції у 27,94% опитаних ВЗМ вплинула наявність друзів/знайомих українців у цій країні, для 13,15% - друзів/знайомих іноземців, а для 16,03% і 6,48% опитаних відповідно, ці причини були основними у виборі країни для міграції. (Центр Економічної Стратегії, 2023)

Понад 70% ВЗМ також зазначили, що у них є друзі або хороші знайомі серед місцевих:

Таблиця 3.6

Соціальні зв'язки ВЗМ

Чи є у Вас друзі/хороші знайомі серед місцевих жителів (не українців)?	%, опитаних
Так, ті, яких я знала до того, як приїхала сюди	16,11%
Так, ті, з якими я познайомився(-лась) тут	59,40%
Ні	29,21%

Джерело: Центр Економічної Стратегії

Загалом, наявність соціальних зв'язків є доволі вагомим фактором для соціальної та економічної інтеграції мігрантів, оскільки їх відсутність може викликати відчуття відчуження, ізоляції, проблеми на ринку праці. Дана проблема є доволі комплексною, оскільки сильні соціальні зв'язки українських ВЗМ з місцевим населенням приймаючих їх країн можуть бути не тільки фактором, що може перешкоджати реінтеграції емігрантів в українське суспільство; в майбутньому це навпаки може сприяти скажімо кращій інтеграції України в ЄС. Тому, дане питання потребує більш системного та глибинного аналізу.

В контексті інтеграції у закордонні суспільства та подальшої реінтеграції в українське, важливо також розглянути як власне українські ВЗМ порівнюють їх між собою. Це може бути корисним для нашої держави та громадянського суспільства у побудові реінтеграційної політики, оскільки таким чином ми можемо зрозуміти, якими в очах ВЗМ є наші сильні та слабкі сторони. Так, наприклад візьмемо до уваги дослідження Gradus Research Plus за травень 2022 р., у якому на основі відповідей респондентів було складено індекси порівняння України та Закордону (від 1 (найгірший показник) до 5 (найкращий показник)):

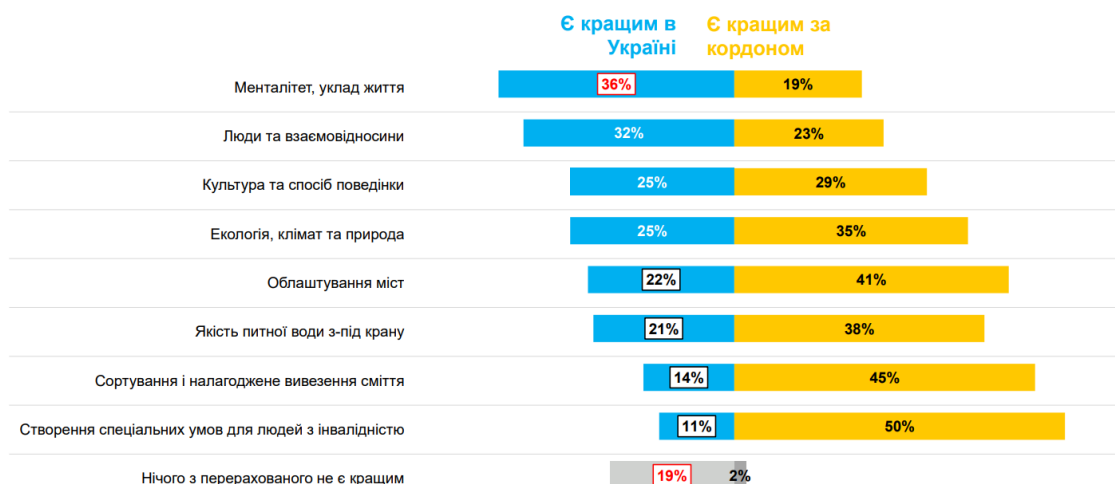
Рис. 3.3. Індокси порівняння ВЗМ України та Закордону (Джерело: Gradus Research Plus, 2022)

Як бачимо, українські ВЗМ зазначили, що закордоном кращим є благоустрій, соціальна сфера та взаємовідносини між людьми. Що до державної сфери та фінансових питань - спостерігається відносна рівність. А от сервіси уже є кращими в Україні. Для того, що б мати змогу зробити якісь логічні гіпотези та висновки, необхідно розглянути кожну з цих категорій детальніше.

Якщо розпочати із благоустрою та соціальної сфери, спостерігаємо наступне:

ОЦІНКА БЛАГОУСТРОЮ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНА VS ЗАКОРДОН

Gradus

База: респонденти, що переїхали за кордоном після початку повномасштабної війни, N=85

Опитування було проведено дослідницькою компанією Gradus Research методом самозаповнення анкети в мобільному додатку. Онлайн-панель Gradus відображає структуру населення міст з кількістю мешканців більше 50 тисяч у віці 18-60 років за статтю, віком, розміром населеного пункту та регіоном. Період проведення поля: 23 травня 2022 року. Розмір вибірки: 1133 респондентів.

Статистично значущі відмінності **більше / менше** для України, порівняно з закордоном

© 2022 Gradus Research Plus

*Рис. 3.4. Оцінка благоустрою та соціальної сфери України та Закордону
(Джерело: Gradus Research Plus, 2022)*

Як ми можемо бачити, на думку респондентів, соціальні аспекти, які стосують міжлюдських стосунків (менталітет, уклад життя; люди та взаємовідносини) є кращими в Україні, тоді як усе інше більше - закордоном. Особливо, закордоном кращими є спеціальні умови для людей з інвалідністю (50% порівняно з 11% в Україні), сортування та вивіз сміття (45% проти 14%), облаштування міст (41% порівняно з 22%) і т.п. Проблеми України в даних аспектах є не новими та дане дослідження тільки підкреслює необхідність їх вирішення.

Що до державної та фінансової сфери, то тут можемо бачити такі результати:

ОЦІНКА ДЕРЖАВНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СФЕР УКРАЇНА vs ЗАКОРДОН

Gradus

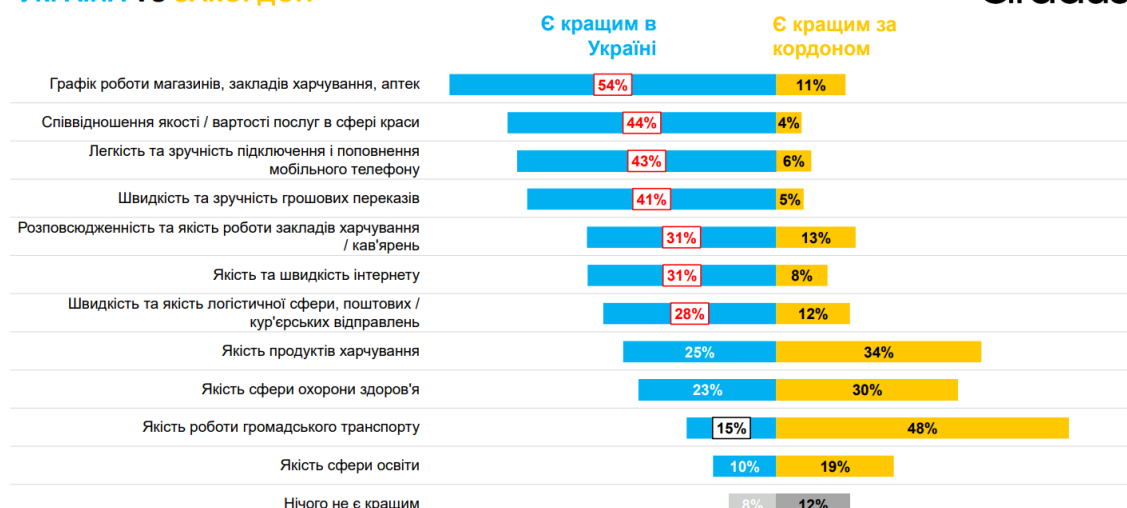

Рис. 3.5. Оцінка державної та фінансової сфер України та Закордону
(Джерело: Gradus Research Plus, 2022)

Більшість респондентів, вважає, що в Україні є кращими діджиталізація, менший рівень забюрократизованості держорганів, розмір комунальних тарифів, однак дотримання закону і порядку, розмір заробітної платні, соціальний захист з боку держави, менший рівень корупції або її відсутність та інші - Закордоном. Фактично, багато пунктів тут пов'язані між собою, так, наприклад можна припустити, що діджиталізація держаних послуг може зменшувати рівень бюрократії в держорганах. Багато з цих пунктів, певною мірою відсилають нас до наступної категорії “сервіси”:

ОЦІНКА СЕРВІСНОЇ СФЕРИ УКРАЇНА VS ЗАКОРДОН

Gradus

База: респонденти, що переїхали за кордон після початку повномасштабної війни, N=85

Опитування було проведено дослідницькою компанією Gradus Research методом самозаповнення анкети в мобільному додатку. Онлайн-панель Gradus відображає структуру населення міст з кількістю мешканців більше 50 тисяч у віці 18-60 років за статтю, віком, розміром населеного пункту та регіоном. Період проведення поля: 23 травня 2022 року. Розмір вибірки: 1133 респондентів.

Статистично значущі відмінності **більше / менше** для України, порівняно з закордоном

© 2022 Gradus Research Plus

Рис. 3.6. Оцінка сервісної сфери України та Закордону (Джерело: Gradus Research Plus, 2022)

Так, як бачимо, тут на думку більшого числа респондентів, Україна випереджає Закордон за графіком роботи різного роду бізнесу, співвідношенням якості та вартості у сфері краси, легкості та зручності поповнення мобільного, швидкості грошових переказів, розповсюдженості та якості роботи закладів харчування та кав'ярень, якістю інтернету, якістю поштових послуг. Однак, Закордоном кращими є якість продуктів харчування, сфера охорони здоров'я, сфера освіти, і найбільше - громадський транспорт. Можна було б припустити, що на деякі з цих пунктів, можуть впливати переваги та недоліки із попередньої сфери, наприклад, диджиталізація в тому числі банківської сфери сприяє тому, що в Україні зручніше поповнити мобільний чи швидше та комфортніше відправляти грошові перекази, а скажімо, порівняно гірший соціальний захист державою населення (в тому числі працівників сфери послуг), може призводити до порівняно кращого графіку роботи тих же магазинів, закладів харчування та аптек, оскільки логічно припустити, що такі умови можуть бути забезпечені шляхом експлуатації робочих. Однак, ці та інші аспекти потребують куди ширшого та більш глибокого аналізу,

повністю реалізувати який не дозволяє обсяг роботи. Тому, вартує розглянути й інші аспекти проблематики реінтеграції.

Згідно з дослідженням ЦЕС, після війни в країну повернеться 46-76% ВЗМ, виїхати ж можуть ще 100-745 тис. Таким чином, Україна може втратити 2,55% - 7,71% ВВП за рік від неповернення ВЗМ. (Центр Економічної Стратегії, 2023)

Для повернення в Україну мігранток, важливо задоволення тих чи інших факторів, зокрема дослідження ЦЕС свідчить, що це можуть бути в основному безпекові, економічні, обмежуючі, а також фактори відновлення та ін. :

ЩО СТИМУЛЮВАТИМЕ УКРАЇНЦІВ ПОВЕРНУТИСЬ?

- Безпекові фактори є основними, однак робота і вищий рівень життя теж може стимулювати велику кількість українців до повернення.

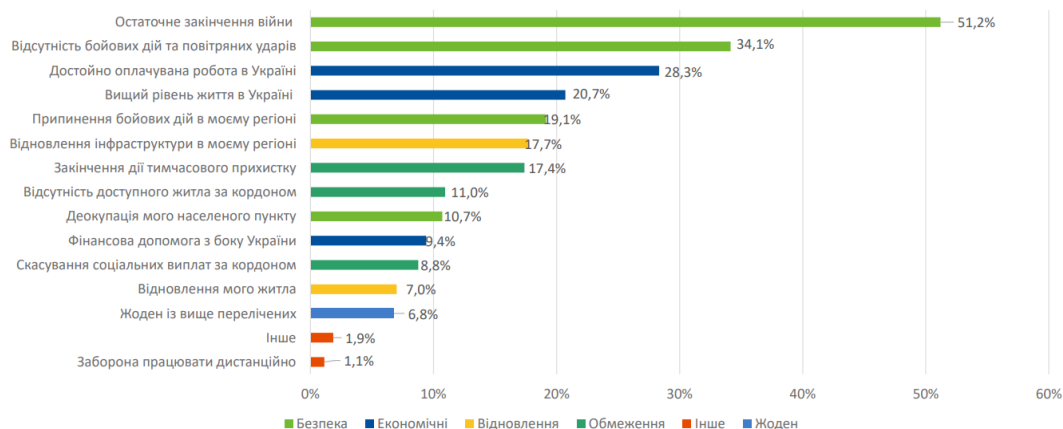

Рис. 3.7. Стимули ВЗМ повернутись в Україну (Центр Економічної Стратегії, 2023)

Пріоритетом для ВЗМ є фактори безпеки - остаточне завершення війни, відсутність бойових дій та повітряних ударів, припинення бойових дій в регіоні і т.д. Економічні фактори також є вкрай важливими для мігранток, так скажімо пункти “достойно оплачувана робота в Україні” та “вищий рівень життя в Україні” обрали понад 20% опитаних.

Частково, це все підтверджується й іншим питанням даного дослідження, про те, коли ВЗМ планують повертатись в Україну :

КОЛИ УКРАЇНЦІ ПЛАНУЮТЬ ПОВЕРТАТИСЬ

- 37,5% готові повертатись одразу після закінчення війни, ще ~25% до її закінчення

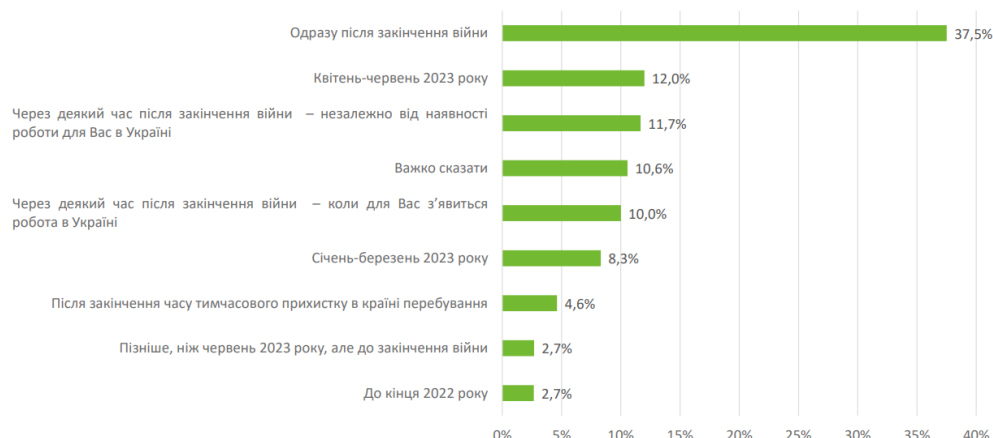

Рис. 3.8. Коли ВЗМ планують повертатись в Україну (Центр Економічної Стратегії, 2023)

Як бачимо, найбільша частка респонденток (37,5%) готова зробити це одразу після закінчення війни, ще 11,7% - через деякий час після її завершення. І лише майже кожна четверта опитана готова зробити це до її завершення.

Дані іншого соціологічного дослідження, “Міграція та соціально-політичні настрої під час війни в Україні/одинадцята хвиля” проведеного Gradus Research, показують схожі результати:

ДРАЙВЕРИ ПОВЕРНЕННЯ В УКРАЇНУ

Безпечна ситуація у населеному пункті (сталий фактор за останні чотири хвили) – найпопулярніший драйвер повернення додому тих осіб, які мігрували за кордон. Прагнення повернутися до звичного життя є другим за важливістю фактором, котрий заохочує повернутися в Україну.

	IX хвиля (09-11.09) N=94	X хвиля (23-26.09) N=77	XI хвиля (07-10.10) N=82	XII хвиля (21-24.10) N=77
Безпека у моєму населеному пункті	58%	56%	65%	60%
Повернення додому, до звичного життя	42%	40%	49%	53%
Наявність житла в Україні	29%	32%	40%	48%
Наявність оплачуваної роботи в Україні	32%	40%	32%	45%
Любов до України	41%	45%	38%	42%
Бажання жити та розвиватися в Україні	31%	38%	37%	40%
Наявність перспектив для розвитку в Україні	27%	21%	32%	29%
Кращий доступ до медичного обслуговування в Україні	23%	6%↓	25%↑	22%
Возз'єднання з сім'єю	28%	35%	26%	22%
Кращий доступ до шкільної освіти в Україні*	7%	9%	9%	19%
Відновлення роботи бізнесу в Україні	24%	15%	15%	15%
Менша вартість життя в Україні	23%	14%	21%	15%
Кращий доступ до вищої освіти в Україні*	5%	5%	8%	13%

*Альтернативи були додані у V хвилі, замість «Кращий доступ до освіти в Україні»
База: респонденти, що переїхали за кордон і ще не повернулися
Які обставини заохочували б Вас повернутися в Україну?

↑ Статистично значущо **більше** / **менше**, порівняно з попереднім періодом дослідження

18

Рис 3.9. Драйвери повернення в Україну (Gradus, 2022)

Безпековий фактор і тут є головним “драйвером” повернення в Україну (60%), так само як його відсутність - головним бар'єром (79%):

БАР'ЄРИ ПОВЕРНЕННЯ В УКРАЇНУ

Відсутність умов для безпечного життя – основний бар'єр до повернення в Україну тих осіб, які мігрували за кордон (сталий фактор за останні 4 хвили). Серед решти бар'єрів найчастіше згадують відсутність оплачуваної роботи в Україні (40%), кращі умови для життя в країні перебування (26%) та відсутність / втрата житла в Україні (24%).

	IX хвиля (09-11.09) N=94	X хвиля (23-26.09) N=77	XI хвиля (07-10.10) N=82	XII хвиля (21-24.10) N=77
Відсутність умов для безпечного життя в Україні	62%	81%↑	71%	79%
Відсутність оплачуваної роботи в Україні	29%	30%	30%	40%
Кращі умови для життя в країні, де я перебуваю	20%	20%	17%	26%
Відсутність / втрата житла в Україні	19%	19%	20%	24%
Наявність перспектив для розвитку за кордоном	8%	9%	9%	18%
Відсутність доступу до отримання якісної освіти в Україні	4%	6%	7%	10%
Наявність оплачуваної роботи в країні, де я перебуваю	12%	12%	8%	8%
Відсутність доступу до якісної медицини в Україні	4%	6%	10%	8%
Наявність житла в країні, де я перебуваю	13%	10%	12%	8%
Відсутність можливості повторного виїзду за кордон	7%	13%	11%	7%

База: респонденти, що переїхали за кордон і ще не повернулися
Які обставини стримують Вас від повернення додому?

↑ Статистично значущо **більше** / **менше**, порівняно з попереднім періодом дослідження

19

Рис 3.10. Бар'єри повернення в Україну (Gradus, 2022)

Знову простежуються значущість економічної складової питання реінтеграції ВЗМ, так серед стимулів до повернення вагомий відсоток припадає на наявність оплачуваної роботи в Україні” (45%), менша вартість життя (15%), та ін., рівно як і серед бар'єрів “відсутність оплачуваної роботи в Україні” (40%), “наявність оплачуваної роботи в країні перебування” (8%). Серед стимулів до повернення, важливу роль відіграє також соціальна складова - “повернення додому, до звичного життя” (53%); “любов до України” (42%); “бажання жити та розвиватися в Україні” (40%); “возз'єднання з сім'єю” (22%). Важливим є і житловий фактор, так і серед бар'єрів, і серед драйверів такі пункти як “наявність житла в Україні” (48%), “відсутність/втрата житла в Україні” (24%), відповідно, входять у “першу п'ятірку”, “наявність житла в країні перебування” (8%) також є тут вагомим. Фактори доступу до соціальних послуг (освіти та медицини) відіграють тут також не останню, роль зокрема респонденти зазначили важливість кращого доступу до медичного обслуговування в Україні (22%), кращий доступ до шкільної освіти в Україні (19%), та ін.

Питання реінтеграції мігрантів вимагає систематизованого комплексного підходу у багатьох галузях, спираючись на соціологічні дослідження, необхідно розробляти продуману та інклюзивну політику, яка б враховувала численні виміри реінтеграції мігрантів. В першу чергу, політика реінтеграції повинна включати створення безпечових умов та гарантій. Далі, важливим є житловий фактор, тут держава могла б сконцентруватись на перспективах відновлення пошкодженої інфраструктури, або створенні нового, доступного житла. Також, потрібно забезпечувати фінансове стимулювання, хоча й дослідження попередніх років зазначають, це не є головним стимулом для емігрантів. (Богдан, 2022) Кращим виходом тут можуть бути пільгові умови для відкриття власної справи. Крім цього, потрібна і якісна інформаційна політика, яка забезпечуватиме необхідну комунікацію між Україною та перспективними реінтегрантами. Таким чином,

реінтеграція ВЗМ є одним з тих викликів, які постали перед нашою державою через російську агресію і які нам ймовірно доведеться долати ще тривалий період часу.

Висновки до розділу 3

Концепції реінтеграції мігрантів є багатогранною і включає в себе економічні, соціальні та психосоціальні виміри. Це не односторонній, а взаємний процес, що вимагає зусиль як від мігрантів, так і від суспільств, в які вони реінтегруються. Розуміння суті реінтеграції мігрантів є ключовим для формування ефективної міграційної політики та стратегій. Воно підкреслює необхідність створення суспільством інклюзивного середовища, в якому мігранти можуть робити позитивний внесок і збагачувати соціальну структуру.

У рамках виконання третього розділу, шляхом аналізу даних та пресрелізів соціологічних досліджень, було розглянуто перспективи реінтеграції українських ВЗМ. Зокрема, зазначено, що в українському суспільстві ставлення до ВЗМ оцінюється як толерантне, хоча на це можуть впливати додаткові фактори (стать, вік, наявність дітей і т.д.). Мігрантки активно інтегруються у суспільства приймаючих країн, що надалі може становити перепону для їх повернення в Україну. Так, понад 50% зазначили що уже працюють, або шукають роботу закордоном, стільки ж зазначають, що вивчають мову країни перебування. Понад 70% також зазначили про те, що мають друзів/хороших знайомих у країні перебування, що свідчить про встановлення ними соціальних контактів та зв'язків. Ключовим у реінтеграції ВЗМ є безпековий фактор, важливими також є соціальні, житлові актори. Політика реінтеграції вимагатиме від нашої держави складного і комплексного підходу, який враховуватиме ці та інші фактори та сприятиме активному поверненню українців.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи дане дослідження, слід зазначити, що ми визначили, проаналізували, описали та дослідили основні особливості характеристики та конфліктогенні чинники нової хвилі зовнішньої міграції українців. Загалом, дане явище є складним та комплексним соціальним процесом, інтерес до якого спостерігається як серед українських, так й іноземних дослідників.

Дослідження міграційних процесів знаходиться в центрі уваги дослідників різних країн. В рамках даної роботи, ми визначили та проаналізували такі основні теорії в дослідженнях міграції як “push and pull factors” Дж. Равенстайна, теорії вторинного (сегментованого) ринку праці, теорію світ-системи І. Валлерстайна, теорії міграційних систем та мереж. Кожна з них являє собою по-суті унікальну лінзу, яка дає змогу поглянути на міграційні процеси під різними кутами зору.

Окремим аспектом міграційних процесів є їх конфліктогенний потенціал. У даній роботі ми встановили та розглянули основні його особливості в соціальній, економічній та політичній сферах, використовуючи напрацювання відомих вчених, зокрема теорію зіткнення цивілізацій С. Гантінгтона.

Варто зазначити, що зазвичай, вчені виділяли чотири основні хвилі української еміграції, кожній з яких притаманні свої власні соціополітичні, демографічні та економічні характеристики. В рамках даної роботи ми з'ясували та описали ці особливості та характеристики також.

Досліджуючи безпосередньо п'яту хвилю української еміграції, ми виокремили та здійснили аналіз її основних характеристики, особливостей та її конфліктогенного потенціалу. Зокрема, ми відмітили штучну фемінізацію даної хвилі міграції, високу частку молодих людей з середнім та високим доходом, вищою або незакінченою вищою освітою та високу частку кваліфікованих спеціалісток серед мігранток. Конфліктогенний потенціал п'ята хвиля української еміграції може створювати як безпосередньо в Україні (чого поки не спостерігається, враховуючи доволі толерантне ставлення українців в Україні до мігранток), так і закордоном, зокрема в економічній, соціальній та політичній сферах (власне на даному етапі

спостерігається хіба в поодиноких проявах і не обов'язково може свідчити про конфліктні тенденції).

Також, шляхом аналізу даних та пресрелізів соціологічних досліджень, ми проаналізували перспективи реінтеграції емігрантів в українське суспільство. Так, ми встановили активні інтеграційні тенденції українок в суспільства країн, що їх прийняли, зокрема на місцевих ринках праці, шляхом вивчення місцевих мов та встановлення соціальних зв'язків. У власне українському суспільстві, спостерігається ставлення до емігранток, яке можна схарактеризувати як толерантне, що своєю чергою може сприяти їх реінтеграції в Україні. Самі вимушені зовнішні мігрантки зазначають, що до повернення в Україну їх може стимулювати забезпечення безпекових, житлових, соціальних та фінансових потреб. Таким чином, розв'язання проблеми реінтеграції потребуватиме від нашої держави складного та комплексного підходу, який враховуватиме ці та інші фактори (зокрема й інформаційну політику), а також може потребувати залучення й інших держав та міждержавних інституцій.

Станом на сьогодні, наша держава продовжує страждати від російської агресії, тому, частка вимушених зовнішніх мігрантів та мігранток продовжує рости, через що питання власне української еміграції продовжує бути актуальним. Дослідити усі її аспекти в даному дослідженні виявилось неможливим, через обмеження пов'язані з обсягом роботи, тому вважаємо за доцільне виділити перспективи майбутніх досліджень, які на нашу думку полягають в порівняльному аналізі реінтеграційних практик інших держав, зокрема Балканських країн; більш глибокому аналізу ставлення українців, що залишились в Україні, до різних категорій емігрантів, що включало б визначення більшого числа факторів, які впливають на це ставлення, а також у дослідженні впливу української еміграції нової хвилі на економіку України, зокрема аспект відтоку високої кількості кваліфікованих кадрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10. 1993. № 3544-ХІІ: станом на 13.12.2022. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12/conv#Text>
- Богдан, Т. (2022). Як повернути українських біженців додому після війни. *Економічна Правда*. Взято з <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/28/695503/>.
- Бондаренко, В. Г. (2014). Третя хвиля” української еміграції і вільнокозацький рух у 1945-1952 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 38. 199-202.
- Валлерстайн, І. (2001). *Аналіз світових світ-систем і ситуація в сучасному світі*. Пер. з англ. Кудюкина П.М. Університетська книга.
- Димов, К. Б. (2021). Гібридна війна на Донбасі як чинник міграційних процесів в Україні. У М. Р. Аракеляна, К.І. Спасової (ред.) *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку: матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених* (с. 12-15). НУ «Одеська юридична академія». Взято з <https://cutt.ly/W2ESWxk>.
- Дуднік, О. Я. (2002). Студентство як основна складова української політичної еміграції у 20-ті роки ХХ ст. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*, 4, 97-101.
- Заха, Д. Люкке, М. (2020). Останній вимкне світло: Якими є реальні масштаби трудової міграції з України до ЄС. *Економічна Правда*. Взято з <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/02/11/656895/>.
- Кабузан, В. М. (1985) *Далекосхідний край в XVII - на початку ХХ ст. (1640—1917): історико-демографічний очерк*. Наука.
- Кіркконнелл, В. (1940) *Війна - та українські канадійці*. Пер. з англ. Івах О. Oxford university press.

КМІС. (2022). *Ставлення українців, які зараз перебувають на території України, до українських біженців у Європі.* Взято з

<https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1160&page=1>.

КМІС. (2023). *Ставлення до біженців, внутрішньо-переміщених осіб, до російськомовних громадян та до деяких інших категорій населення.* Взято з https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1218&page=1&fbclid=IwAR3K1f0rPsC14q8Qmn51R4Yh45NRc_fteD3GTUGSbVLmbaLQR2SAm1BcHdQ.

Кузьминський, Є. Г. (2017). Основні періоди західної української еміграції. *Гілея: науковий вісник*, 119, 85-88.

Лендел, Є. (2014). Причини та шляхи «першої хвилі» трудової еміграції українців (1891–1914 рр.). *Збірник студентських наукових праць [Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука]*, 2, 193-198. Взято з <https://cutt.ly/UwriSqpH>.

Лисюк, М. Л. (2001). Повоєнна українська еміграція та її роль у створенні українських громадсько-політичних організацій в Канаді (1922-1933 рр.). *Матістеріум*, 7, 104-107.

ОПОРА. (2022). *Демократія, права і свободи громадян, медіаспоживання в умовах війни.* Взято з

<https://www.oporaua.org/report/viyna/24250-demokratiia-prava-i-svobodi-gromadian-ta-mediaspozhyvannia-v-umovakh-viini-lipen-2022>.

Остапенко, І. В. (2017). Проблеми зовнішньої міграції в Україні : сучасні тенденції. *Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства : збірник наукових праць*, 9, 51-55. Взято з

<http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/7784/%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf?sequence=1>.

П'ятковська, О. (2010). Четверта хвиля української еміграції: проблеми державного регулювання. У Калинець Ігор, Палінська Олесє, Шміло Галина, Туркевич Оксана, Пташник Ольга (Ред.) *Новітня еміграція: проблеми соціального і національного*

сирітства : зб. наук. статей і виступів (с. 60-64). Видавництво Національного університету «Львівська політехніка».

Слово і діло. (2021). *Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках.* Взято з

<https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax>.

Стасюк І. (2022). *Протест проти українських біженців у польському місті зібрав нуль учасників.* Хмарочос. Взято з

<https://hmarochos.kiev.ua/2022/09/26/protest-proty-ukrayinskyh-bizhencziv-u-polskomu-misti-zibrav-nul-uchasnykiv/>.

Стрільчук, Л. (2014). Третя хвиля еміграції до Канади (середина 40-их – початок 50-их років). *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*, 3, 24–27.

Центр Економічної Стратегії. (2023). *Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути?* Взято з: <https://ces.org.ua/who-are-ukrainian-refugee-research/>.

Центр Разумкова. (2022). *Настрої та оцінки українських біженців (липень–серпень 2022р.).* Взято з:

<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>.

Малиновська, О. А. (2017). *Політика повернення мігрантів на батьківщину та їхньої реінтеграції в суспільство як складова міграційної політики держави: міжнародний досвід та ситуація в Україні. Аналітична записка.* Національний інститут стратегічних досліджень. Взято з:

https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-04/povtrn_migrant-639db.pdf.

МГО "Ми Українці". (2009). *Чотири хвили української еміграції.* Взято з: <http://weareukrainians.com/ukraine-and-the-world/chotiri-hvili-ukrayinskoyi-emigratsiyi>.

Betts, A., Collier, P. (2018). *Refuge: Transforming a Broken Refugee System.* Penguin Random House.

Cassarino, J. P. (2004). Theorising return migration: The conceptual approach to return migrants revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6 (2), 253-279.

Cision PR Newswire. (2022). *EWL Survey: Ukrainian refugees want to work in the EU. They are educated, are learning the language and have high professional qualifications.*

Взято

3:

<https://www.prnewswire.com/cs/tiskova-zprava/ewl-survey-ukrainian-refugees-want-to-work-in-the-eu-they-are-educated-are-learning-the-language-and-have-high-professional-qualifications-301694919.html>.

Delanty, G. (2008). Fear of Others: Social Exclusion and the European Crisis of Solidarity. *Social Policy & Administration*, 42, 676 - 690.

European University Institute. (2023). *Dual Labour Market Theory and World Systems Theory*

Взято

3:

<https://www.futurelearn.com/info/courses/migration-theories/0/steps/35080>.

Gerus, O. W., Rea, J. E. (1985). *The Ukrainians in Canada*. Canadian Historical Association.

Google. (2022). *Пік у пошуку.* Взято 3:

<https://trends.google.ru/trends/yis/2022/GLOBAL/?fbclid=IwAR1ppfwuQazrhtJVZMyVJNZQhTVFd0VAs4fFpo7E0rZIJue7OxfD3lOBAj0>.

Gradus. (2022). *Міграція та соціально-політичні настрої під час війни в Україні / дванадцята хвиля.* Взято з: <https://gradus.app/uk/open-reports/gradus-eu-wave-12-ua/>.

Gradus Research Plus (2022). *Поживши за кордоном, українці оцінили устрій свого життя вдома.* Взято 3:

https://gradus.app/uk/open-reports/life_abroad_vs_in_ukraine_gradusresearch_27052022-2/.

Huntington, S. P. (1997). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Touchstone.

International Organization for Migration. (2011). *Glossary on Migration*. *International Migration Law Series No. 25.* Взято 3:

https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml25_1.pdf.

O'Reilly, K. (2015). *Migration theories: a critical overview*. Loughborough University.

Взято

3:

https://repository.lboro.ac.uk/articles/chapter/Migration_theories_a_critical_overview/9478736.

Polskie Radio. (2022). *Wojna w Ukrainie scementowała relacje Polaków z Ukraincami*.

Wyniki sondażu są jednoznaczne.

Взято

3:

<https://www.polskieradio.pl/399/7977/Artykul/3088872.Wojna-w-Ukrainie-scementowala-relacje-Polakow-z-Ukraincami-Wyniki-sondazu-sa-jednoznaczne>.

Portes, A., Rumbaut R. (2006). *Immigrant America: A Portrait, Third edition. Revised, Expanded, and Updated*. University of California Press.

StudySmarter. (2023). *Ravenstein's Laws of Migration*.

Взято

3:

<https://www.studysmarter.co.uk/explanations/human-geography/population-geography/ravensteins-laws-of-migration/>.

Subtelny O. (2009) *Ukraine. A History - 4th edition*. University of Toronto Press.

United Nations. (2023). *Ukrainian Refugee Situation*.

Взято

3:

https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413.

Zawadzka-Palucka, N. (2022). Ukrainian refugees in Polish press. *Discourse & Communication*, 17 (1), 96–111.